

Cumhuriyet Dönemi İlkokul Tarih Ders Kitaplarında Millî Mücadele

Abmet ŞİMŞEK

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi

E-Mail: ahmetsimsek@istanbul.edu.tr

Emre ÇAKMAKCI

Y.L. Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

E-Mail: e-cakmakci@hotmail.com

Geliş Tarihi: 07.07.2019 Kabul Tarihi: 20.11.2019

ÖZ

ŞİMŞEK, Ahmet; ÇAKMAKCI, Emre, **Cumhuriyet Dönemi İlkokul Tarih Ders Kitaplarında Millî Mücadele**, CTAD, Yıl 15, Sayı 30 (Güz 2019), s. 189-227.

Bu çalışmada, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar ilkokullarda okutulan Tarih ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında "Millî Mücadele" konusunun işlenişi incelenmiştir. Bu amaçla, önce ilgili ders kitaplarına ulaşılmıştır. Her on yılı örnekleyecek en az bir kitap seçilmiştir. 1931 ve 1936 için *Tarih 4*, 1948, 1954, 1956, 1963 ve 1965 için *Tarih 5*, 1969, 1972, 1978, 1984, 1990, 1993, 1999 ve 2001 için *Sosyal Bilgiler 5*, 2005, 2012 ve 2018 için *Sosyal Bilgiler 4* ders kitaplarına ulaşılmıştır. Çalışmada tarihsel araştırma yöntemi çerçevesinde doküman incelemesi tekniği ile veriler toplanmıştır. Eldeki veriler içerik ve söylem analizine tabi tutulmuştur. Çalışma sonucunda edinilen bulgulara göre Millî Mücadele dönemi, Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar ilkokul tarih/sosyal bilgiler ders kitaplarında sürekli olarak yer almıştır. İlkokulda Millî Mücadele konusunun ders kitabındaki ağırlığı; 1931 Tarih ders kitabında yüzde 24.6 iken, 2005'te Sosyal Bilgiler kitabında yüzde 7.4'e düşmüştür. Diğer yandan 2005 Sosyal Bilgiler ders kitabında daha çok yerel millî mücadele kahramanlarının

hikâyelerinin ön plana çıkmaya başladığı görülmüştür. 2018 Sosyal Bilgiler 4. Sınıf ders kitabında ise Milli Mücadele ünitesi tamamen biyografi ağırlıklı tasarlanmış, Atatürk, Kazım Karabekir gibi ulusal kahramanlar yanında, Şahin Bey, Sütçü İmam gibi yerel kahramanlara odaklanmıştır. İlgili ders kitaplarında konunun işlenişi genel olarak teorik açıdan yeterli ve görsel imkân bakımlarından uygun görünmektedir. Sonuç olarak bu çalışmaya göre, ilkokul Tarih ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında 1930'lardan bu yana, Milli Mücadele konusu içerik olarak yavaş yavaş azalmış, ancak buna karşın pedagojik ilkeler açısından güçlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Tarih öğretimi, Milli Mücadele, ders kitapları

ABSTRACT

ŞİMŞEK, Ahmet; ÇAKMAKCI, Emre, **National Struggle in Primary School History Textbooks of the Republic Period**, CTAD, Year 15, Issue 30 (Fall 2019), pp. 189-227.

This research has examined the study of the National Struggle in the History and Social Sciences textbooks which were taught in primary schools since the foundation of the Republic to the present day. For this purpose, firstly the related textbooks were found. At least one book was chosen to illustrate each decade. *History 4* for 1931 and 1936, *History 5* for 1948, 1954, 1956, 1963 and 1965, *Social Sciences 5* for 1969, 1972, 1978, 1984, 1990, 1993, 1999 and 2001, *Social Sciences 4* for 2005, 2012 and 2018 have been reached. In the study, data have been collected with document analysis technique within the framework of historical research method. The available data were subjected to content and discourse analysis. According to the findings of the study, the period of National Struggle has been always included in the primary school history / social sciences textbooks since the foundation of the Republic. While the ratio of National Struggle in primary school textbooks was 24,6% in History textbook of 1931, it decreased to 7,4% in Social Sciences textbook in 2005. On the other hand, in the Social Sciences textbook of 2005, it was seen that the stories of the local heroes of the National Struggle began to come to the fore. In the Social Sciences 4th Grade textbook of 2018, the National Struggle Unit has been designed entirely with biography, focusing on national heroes such as Atatürk, Kazım Karabekir and local heroes such as Şahin Bey and Sütçü İmam. In the related textbooks, the handling of the subject seems generally to be sufficient theoretically and appropriate visually. As a result, according to this study, the National Struggle subject gradually decreased as to substance since the 1930s in the history and social sciences textbooks in primary schools, but was strengthened in terms of pedagogical principles.

Keywords: History Teaching, National Struggle, Textbooks.

Giriş

Geçmiş konu edinen tarih, her dönemde yeniden yazılırken, işlevsel bir yönüyle yaşadığımız zamanın getirdiklerini daha iyi anlamamıza katkı sağlar. Diğer bir yönüyle ise toplumsal kimliğimizin kökenlerine dair veriler sunar. Bu

sebepten eğitim alanında çalışanlar, tarihi, yaşanmış olay ve olgular yoluyla “bugünü aydınlatan” ve geleceğe yönelik önlemler almamızı sağlayan önemli bir araç olarak görme eğilimindedir. Bu eğilim sonucunda tarih, programlı bir öğretim (ders) çerçevesinde, “geçmiş” gelecek nesillere sağlıklı olarak “aktarabilmenin” önemli yollarından biri olarak görülmüştür. Bu bağlamda kurgulanan bir tarih eğitimi, çeşitli görüş ve deneyimlere sahip öğrencileri, bir anlamda “önceki zamanlara götürerek”, onların farklı deneyimlerle karşılaşmalarından çok, milli kimliğin bir parçası olarak yer alan olaylar-kişiler, hülâsa yorumlanmış içerikten tevarüs ettirilen bilgileri kazandırması görevini üstlenmiştir. Bununla bireyin sosyal ufkunu genişletmesi, hatta karşılaştığı gündelik problemleri daha iyi anlamasına katkı sunarak, çözmesine yardımcı olması da bir biçimde amaçlanmıştır. Didaktik bir bakışla, örneğin, Mustafa Kemal Atatürk’ün, “*taribini bilmeyen milletler yok olmaya mahkûmdur*” sözünden hareketle, bireylerin, toplumsal geçmişlerinden yola çıkarak ve bundan “ders alarak” geleceklerine yön vermelerinin öneminin altı çizilmiştir. Bu bakış açısı ve işleyiş, özellikle ders kitaplarında kendini çok belirgin olarak hissettirmiştir.

Ülkemizde tarih derslerinde, öğretmenin anlatımı (konuşma, açıklama ve soru sorma vs.) dışında diğer önemli bir veri kaynağının ders kitapları olduğu bilinir.¹ Hatta öğretmenin konu bağlamındaki anlatımının sınırlarını ve içeriğini ana hatlarıyla belirleyen de dersin kitabı olduğu düşünülürse, tarih derslerinde ders kitaplarının ana materyal olarak önemi daha iyi anlaşılabilir. Bu bağlamda hem öğretmen hem de öğrencilerin, ders kitaplarının öğretim programlarına uygun, pedagojik ilkelere göre yazılmış, öğretim imkânları bakımından nitelikli araçlar olarak görme eğilimini sürdürdükleri söylenebilir.

Türkiye’de milli kimliğin inşasının önemli bir aracı olarak görülen tarih ders kitaplarındaki konu içeriklerinin seçimi ve sunumu, diğer önemli bir konudur. Tarih ders kitaplarında içerik belirleme çabasının, Cumhuriyet dönemi boyunca her siyasal iktidar döneminde yeniden canlandığını söylemek mümkündür.² Bu bazen belli başlı konuların kitaptaki ağırlıklarının azaltılması ya da arttırılması biçiminde olurken, bazen de “sorunlu” görülen konuların müfredattan

¹ Ahmet Şimşek (Ed.), *Türkiye’de Tarih Eğitimi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 2; Kadir Ulusoy, “Lise Öğrencilerinin Tarih Dersinin İşleniş İle İlgili Düşünceleri (Ankara Örneği)”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, 2009, s. 430.

² Şimşek, *age.*; Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018; Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016; Tuba Şengül, “Siyasi Düşünce Akımları ve Tarih Ders Programlarındaki Düşünsel Değişim (1908–1930)”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2007, Cilt: 40, Sayı: 1, s. 63-97; Akif Pamuk, *Kimlik ve Tarih / Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı*, Yeni İnsan Yayınları, İstanbul, 2014; Necmettin Doğan, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Ders Kitaplarında Devlet Kavramının İktidar-Eğitim İlişkisi Açısından İncelenmesi”, *KUYEB*, Cilt: 11, Sayı: 4, 2011, s. 2069-2090.

tamamen çıkarılması şeklinde kendini gösterebilir. Bu durum, her siyasi iktidar döneminde tarih ders kitaplarının yeniden düzenlenmesi anlamı taşır.

Cumhuriyet dönemi boyunca, toplumsallaşma kavramı çerçevesinde anlam yüklenerek, genelde siyasi iktidarın arzu ettiği “makbul vatandaş”ların yetiştirilmesinin,³ tasarlanan öğretim programları ve yazılan ders kitapları üzerinden gerçekleştirilmek istendiğini söylemek mümkündür. İktidar, konuyu bilen bürokratları ve uzmanları aracılığıyla genelde bunu ilkökul-ortaokul-lise olmak üzere üç farklı eğitim kademesini, kendi içinde planlayarak gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede Türkiye’de tarih eğitimi ve ders kitapları alanında siyasi iktidarların etkisini görmek için dört ana dönemden bahsedilebilir. Bunlar, Cumhuriyetin erken döneminde (1931) ortaya atılan Türk Tarih Tezi dönemi, 1940’larda oluşan Hümanist dönem, 1970’lerden itibaren kendini gösteren Türk İslam Sentezi dönemi ve 2005’te başlatılan yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı çerçevesinde geliştirilen öğretim programlarıyla süren Pedagojik Arayışlar dönemidir. Bu dört dönemin gerek tarih öğretim programları gerekse tarih ders kitaplarının planlanmasında etkili olduğu yapılan çeşitli araştırma ve incelemelerle ortaya konmuştur.⁴ Bunların etkileri birer cümleyle ifade edilecek olsa, Türk Tarih Tezi döneminde, Orta Asya merkezli, laik bir Türk tarihi anlatısının, Hunlardan Türkiye Cumhuriyeti’ne kadar kesintisiz biçimde, devletler ve kültürleri üzerinden kurulduğu söylenebilir. Bu bağlamda yeni kurulan devlet öncesi verilen Milli Mücadele ve yeni rejimdeki değişimler tarih ders kitaplarında geniş yer bulmuştur. 1940’lı yıllarda ise önceki dönem tarih ders kitaplarının pedagojik açıdan revizyonu kadar, dönemde ortaya atılan Türk Hümanizması çerçevesinde Türkiye tarihinin Anadolu kaynakları olarak eski Yunan ve Roma mirası ön plana çıkarılmıştır. 1960’lı yıllarda başlayan ve 1974’te Milliyetçi Cephe

³ Ayrıntılı okuma için bkz. Füsün Üstel, *Makbul Vatandaş’ın Peşinde, II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

⁴ Türkiye’de tarih eğitiminin özellikle 1931’den günümüze kadar geçirdiği değişim ve dönüşümü inceleyen bazı önemli çalışmalar için bkz. Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih*, Afa Yayınları, İstanbul, 1994; Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, Çev. A. Bertkay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998; Vahdettin Engin, “İlkokullarda Tarih Müfredatı Meşrutiyetten Günümüze Kısa Bir Tarihçe”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (3), 2000, s.283-298; Mustafa Safran, “Türkiye’de Tarih ve Tarih Eğitimi”, *21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2008; Ahmet Şimşek ve Funda Alaslan, “Milliyetçi Tarihten Milli Tarihe, Çatışmacı Eğitimden Barışçı Eğitime Doğru Türkiye’de Tarih Ders Kitapları”, *Uluslararası Akademik Bakış Dergisi*, (40), (Ocak – Şubat 2014); Erinç Erdal Yıldırım, *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim: Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler*, ODTÜ Yayıncılık, 2014; Tercan Yıldırım, *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2016; Ahmet Şimşek (Ed.), *Türkiye’de Tarih Eğitimi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2017; Ahmet Şimşek, (Ed.), *Tarih Ders Kitaplarında İmajlar: Devletler, Halklar, Kişiler*, Pegem A Yayınları, Ankara, 2019.

Hükümetleri zamanında ders kitaplarında görünürlük sağlayan Türk İslam Sentezi ise, Türklerin Müslüman oldukları dönemlere ve özellikle Osmanlı tarihine odaklanarak, zaferlerle dolu bir milli tarih inşasına yönelmiştir. 2005'ten sonra uygulamaya konan yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına uygun öğretim programları ve ders kitaplarıyla, her bir bireyin sahip olduğu özelliklerin farklılığının ve özgünlüğünün dikkate alınarak bunlara uygun öğrenme ortamları yaratılması gerektiği, dolayısıyla bilginin öğrenen merkezli bir yapısı olduğu, tarih derslerinin de bu demokratik bilgi üretiminin bir parçası olarak barışçıl inşa edilmesi vurgulanmıştır.

Ders içeriklerinin öğrencilerin gelişim özelliklerine uygunluğunun öğrenme süreci ve sonucu bakımından günümüzde daha çok fark edilmesiyle, Türkiye'de tarih öğretiminin bütün unsurlarıyla gözden geçilmesi söz konusu olmuştur. Bu çerçevede Türkiye'de ilkokul düzeyinde gerçekleştirilen tarih eğitiminin, çoğu zaman öğretilmesi amaçlanan tarihsel bilginin soyut olmasına ve çocukların zihinsel gelişim bakımında bunu kavramalarının pek mümkün olmamasına rağmen yapıldığı görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'de ilkokul seviyesindeki tarih öğretiminin içeriğinin, akademik tarih içeriğinin biraz daha basitleştirilmesiyle sunulduğu için çocuğa uygunluğu bakımından iyi planlanmadığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Türkiye'de, ilkokuldaki çocukların, Piagetci bir yaklaşımla, "*soyut alanın bilgisi*" olarak tarihi öğrenmeleri için yeterli zihinsel (bilişsel) olgunluğa sahip olmamalarına rağmen, tarihle ilgili bazı konuları, ezberleme pahasına edinmelerinin beklendiği görülmüştür. Bu durumun, tarih konularına ve derslerine yönelik ilkokuldan itibaren öğrencilerin olumsuz tutum geliştirmelerinde etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye'de, ilkokul seviyesinde tarih derslerinde öğretilen konuların içeriği ve/veya sunumu, Cumhuriyet dönemi boyunca zaman zaman farklılaşsa da bazı konuların ilkokul programlarında ve ders kitaplarında her zaman yer aldığı görülmüştür. Bu konulardan biri de Millî Mücadele dönemidir. Türk tarihinin en önemli kırılma noktalarından biri olan Millî Mücadelenin, ilkokul öğrencilerinin zihinsel gelişimleriyle ilgili sınırlılıklarına rağmen Cumhuriyet dönemi boyunca kesintisiz biçimde yer alması, konunun özellikle ilkokulda "millî tarih bilincinin" oluşturulmasına katkı sağlayacağı düşüncesinden kaynaklanır. Bu düşüncenin temelinde, erken yaşlardan itibaren çocukların, millî bilinci oluşturacağı kabul edilen bazı konu içeriklerine zihinsel olarak aşinalıklarının, ilerleyen yaşlardaki öğreneceklerine bilişsel olduğu kadar duyuşsal bir alt yapı oluşturacağı ön kabulü yatar.

Şüphesiz ki Millî Mücadele, yaşadığımız topraklarda hür bir millet/toplum olarak varoluşumuzun vesilelerinin sonuncusudur. Bilindiği gibi Millî Mücadele, 19 Mayıs 1919'da Atatürk'ün Samsun'a çıkmasıyla başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar geçen dönemi ifade etmektedir. Bu dönem,

ders kitaplarında çeşitli alt dönemlere ve alt başlıklara ayrılarak ifade edilmektedir. Genellikle bunlar; *‘Kurtuluş Savaşı öncesi ülkenin durumu, hazırlık dönemi, savaşlar dönemi, savaş sonrası dönem ve Cumhuriyet’in ilanı’* olarak ifade edilebilir. İçerik kurgusu ise ana hatlarıyla şu biçimdedir:

Millî Mücadele öncesinde Osmanlı Devleti, 1. Dünya Savaşı’ndan mağlup olarak ayrılmış ve ülkenin çeşitli bölgeleri, İtilaf devletleri tarafından işgal altına alınmıştı. Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkması ile başlayan direniş hareketi sonrasında memleketin her tarafında direniş fikren yaymak üzere kongreler ve toplantılar yapılmıştır. Hazırlık dönemi olarak ifade edilen bu süreçte ulusal ve uluslararası platformlarda Türk milletinin bağımsız ve hür yaşama arzusu ifade edilmiştir. İtilaf devletlerinin bu direniş kırılmak için başlattığı ve savaşlar dönemi olarak ifade edilen süreçte ise doğu, güney ve batı cephelerinde askeri mücadeleler verilmiş ve gelişme, Türk ordusunun kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Ateşkes ve barış antlaşmaları neticesinde memleket düşmanlardan temizlenmiştir. Bu millî direniş sayesinde kurulan yeni devletin yönetim şekli Cumhuriyet olarak belirlenmiştir.

Cumhuriyet tarihi boyunca ilkokullarda Tarih dersi ya da tarih konularının yer aldığı Sosyal Bilgiler dersi öğretim programları ve ders kitapları içinde Millî Mücadele dönemine ayrılan saatin ve öğretimine verilen önemin diğer konulara göre daha fazla olduğu söylenebilir. Bunda, öğretim programındaki tanımın etkili olduğu görülür. Örneğin, 1930 tarihli İlkokul Programı’nda Tarih dersinin hedefi; *“Çocuklara Türk Milletinin mazisi hakkında malumat verip onlarda millî şuur uyandırmak, Bugünkü medeniyetlerin uzun bir mazinin mahsulü olduğunu anlatmak, Büyük şahısların hayat ve hareketleri tasvir edilerek çocuklara imtisale şayan numuneler göstermek”*⁵ şeklinde belirlenmiştir.

Diğer yandan Millî Mücadele dönemi, öğrenci açısından gerek olay, yıl (tarih) ve kişilerin fazlalığı, gerekse öğrenciler için yeni olabilecek pek çok farklı kavram ve olguyu içermesi bakımından öğretimi güç bir konudur.⁶ Bunun yanında kavram yanlışlarının da fazla olabildiği bir konu alanıdır.⁷ Bu nedenle Millî Mücadele döneminin öğretimi sürecinde, öğrencilerin bilişsel gelişim seviyelerine dikkat edilmesi yanında, ilgilerini de çekebilecek farklı yöntem ve tekniklerinin kullanması da gerekli görünmektedir. Bu bağlamda, ilkokul ders kitaplarında Millî Mücadele döneminin nasıl işlendiğinin tespitinin, karşılaşılan öğretimsel sorunların çözümüne yarar sağlayacağı söylenebilir.

⁵ Maarif Vekaleti, *İlkmektep Müfredat Programı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 66.

⁶ Yurdal Koçak, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Millî Mücadele Dönemi’nin Öğretimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, s. 29-37.

⁷ Kadir Ulusoy ve Bahattin Erkuş, “Sosyal Bilgiler Dördüncü Sınıf Ders Programındaki Tarih Konuları ile İlgili Kavramlara İlişkin Öğrenci Algıları”, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (5), 2015, s. 154-155

Bu çalışma çerçevesinde literatüre bakıldığında tarih ders kitaplarıyla ilgili özellikle son zamanda artan bir yayın grafiğinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. İnceleme konumuza yakın nitelikte ise şu çalışmalara rastlanmıştır:

“Cumhuriyet Dönemi İlkokul Tarih / Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihinin Öğretimi”⁸, “İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Milli Mücadele Dönemi’nin Öğretimi”⁹, “Türkiye’de 1939-1945 Yıllarında Tarih Öğretim Programları ve Tarih Ders Kitaplarının İncelenmesi”¹⁰, “1924, 1926, 1936, 1948 İlkokul Programlarına Göre Hazırlanmış Ders Kitaplarında Tarih Konuları ve Öğretimi.”¹¹

Literatür tarandığında, araştırma konusunu bütün olarak yansıtan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bu çalışmanın, literatüre katkı sağlayacağı varsayılmaktadır.

Bu araştırmanın amacı; Türkiye’de Cumhuriyet’ten günümüze İlkokul *Tarih* ve *Sosyal Bilgiler* kitaplarında Milli Mücadele Dönemi konusunu, boylamsal olarak, pedagojik açıdan incelemek ve eldeki ulaşılan bulguları dönemin siyasal yönelimleri açısından analiz etmektir. Bu doğrultuda Türkiye’deki tarih eğitiminde önemli dönüşümün yaşandığı 1931’den günümüze ilkokul *Tarih* ve *Sosyal Bilgiler* ders kitapları dikkate alınmıştır. İncelenen kitaplarda her on yıl için en az bir kitap ve kitapların farklı yazarlar tarafından yazılmış olmasına da dikkat edilmiştir.

Belirlenen ilkokul Tarih/Sosyal Bilgiler ders kitapları şu sorulara göre incelenmiştir:

1. Kitapta Milli Mücadele dönemine ne kadar yer verilmiştir?
2. Ders kitabının içeriğinde;
 - 2.1. Konu edilen olay ve olguların sırası nasıl ifade edilmiştir?
 - 2.2. Kişiler, karakterler, kahramanlara nasıl yer verilmiştir?
 - 2.3. Tarih (yıl) ifadelerinde farklılaşma var mıdır? Varsa nasıldır?
 - 2.4. Ders kitaplarında kullanılan tarihsel zaman ifadeleri nelerdir?
3. Ders kitabında kullanılan görsel unsurlar bakımından;
 - 3.1. Harita, resim ve fotoğraf gibi unsurlar nasıl kullanılmıştır?

⁸ Ayşe Taşkın, “Cumhuriyet Dönemi İlkokul Tarih/Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihinin Öğretimi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25 (4), 2017.

⁹ Koçak, *age*.

¹⁰ Seher Boykoy, “Türkiye’de 1939-1945 Yıllarında Tarih Öğretim Programları ve Tarih Ders Kitaplarının İncelenmesi”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 21 (2), 2011.

¹¹ Mehmet Özkan, *1924, 1926, 1936, 1948 İlkokul Programlarına Göre Hazırlanmış Ders Kitaplarında Tarih Konuları ve Öğretimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

3.2. Kullanılan haritaların pedagojik açıdan durumu nedir?

3.3. Kullanılan görsellerin odak noktaları nelerdir?

4. Ders Kitabındaki içeriğin öğretimsel düzeni bakımından;

4.1. Bilgi notları, görsel-metin unsurları, biyografiler vs. neler, nasıl kullanılmıştır? Bu unsurların yapısı ve özellikleri nasıldır?

4.2. Hazırlık ve değerlendirme soruları nasıl yer bulmuştur? Değerlendirme sorularının çeşidi ve düzeyi nedir?

5. Ders kitabında sunulan Milli Mücadele’de Atatürk’ün yeri nedir?

6. Ders kitabında sunulan Milli Mücadele’ye halkın katkısı nasıl ifade edilmiştir?

Yöntem

Bu araştırmada Cumhuriyet’ten günümüze *Tarih* ve *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarındaki Milli Mücadele Dönemi’nin işlenişini incelemek için tarihsel araştırma yöntemi çerçevesinde doküman analizi ile veri toplanmıştır. Tarihsel araştırmalarda belirli bir olay ve konuyla ilgili “Geçmişte ne oldu? Nasıl oldu?” gibi sorular tarihsel verilerden yararlanarak ortaya çıkarılmaya çalışılır.¹² Bu durum tarihsel araştırmaların daha sağlıklı yürütülebilmesi için genellikle birincil (birinci el) kaynaklara odaklanmasını sağlamıştır.

Bilindiği gibi birincil kaynaklar, gerçekleşen tarihsel olay ya da olguya maruz kalmış doğrudan kalıntılar ya da olaya/olguya şahitlik yapmış veya bundan doğrudan etkilenmiş kişilerin ürettikleri yazılı, görsel, üç boyutlu ve sözlü olmak üzere her türlü veri çeşidini içerir. Birincil kaynaklar arasında geçmişten günümüze sağlıklı olarak intikal etmiş ve bu niteliklere sahip resmi belge, günlük, mektup, film, fotoğraf ve maddi kalıntılar yer almaktadır. Çoğu zaman tarihsel araştırmada birincil kaynaklara ulaşmak mümkün olmayabilir. Böyle durumlarda araştırmacılar, birincil kaynakları incelemiş diğer araştırmacıların yayınlarından yararlanırlar.

Bu araştırmada birincil kaynak olarak belirli tarih ve sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. MEB’e göre ders kitabı; ilgili öğretim programında yer alan kazanım ve açıklamalar doğrultusunda dersin öğrenilmesini kolaylaştıracak, öğrencilere yardımcı olacak çeşitli örnek, alıştırmaya, işlenen ünitelerle ilgili internet adresleri, okuma kaynakları ve diğer etkinlikleri kapsayan, ayrı ayrı da kullanılabilen basılı/PDF eserler olarak ifade edilmektedir.¹³ Bu doğrultuda ders kitapları öğretim programlarının tamamlayıcısı olmakla birlikte öğretmen ve

¹² Sait Gürbüz, Faruk Şahin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe, Yöntem, Analiz* (Beşinci Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 108.

¹³ Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği Değişikliği, *Resmî Gazete* (14.10.2015 tarih ve 29502 sayı) <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ders-kitapları-db/dosya/9> (Erişim Tarihi: 16.11.2019)

öğrencilere rehber olma niteliği de taşımaktadır. Buna göre, öğretim programında yer alan hedeflerle tutarlı olarak konuların işlendiği, öğrencilere bilgi, beceri ve alışkanlıkların kazandırıldığı temel bir kaynaktır. Bu açıdan ders kitaplarının, öğrenmeyi destekleyecek şekilde planlanması ve öğrenci gelişim özelliklerine uygun olması, görsellerin açık ve anlaşılır olması, tasarımının algıyı kolaylaştırıcı nitelikte olması gerektiği ifade edilebilir.

İncelenen ders kitapları, araştırmanın asıl kaynağını teşkil ettiği için araştırma bakımından birincil kaynak niteliğindedir. Zira ders kitapları, sadece pedagojik amaçlı kurgulanmış öğretim materyalleri olmayıp, aynı zamanda ideolojik bir işlev üstlenerek, dönemin zihniyeti çerçevesinde kültürel-sosyal-ekonomik perspektifini yansıtmak yanında siyasal okuryazarlığa da katkı sunar. Diğer bir deyişle siyasi iktidarlar, toplumun kolektif belleğinde yer edinmesini istediği tüm değer, tutum, bakış açılarını dersler ve ders kitapları aracılığıyla aktarırlar.¹⁴ Bu durum, bu araştırma gibi boylamsal çalışmalarda daha iyi görülebilir.

Araştırmanın kapsamını Cumhuriyet'ten günümüze ilkökul/ilköğretim seviyesinde okutulan Tarih ve Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırmada basım yılları sırasıyla 1931, 1936 *Tarih 4*, 1948, 1954, 1956, 1963, 1965 *Tarih 5*, 1969, 1972, 1978, 1984, 1990, 1993, 1999, 2001 *Sosyal Bilgiler 5*, 2005, 2012, 2018 *Sosyal Bilgiler 4* ders kitapları üzerinde çalışılmıştır. Araştırma, ilkökul tarih ders kitaplarında Milli Mücadele'yi konu aldığı için bir tarih eğitimi çalışmasıdır.

Araştırmanın bulgularının ve sonucunun, ilkökulda tarih konularının öğretiminde önemli bir yere sahip olan ders kitaplarının içeriğinin tasarlanmasında konu alanı uzmanlarına yol gösterici olacağı ve bu özelliğiyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Verilerin Toplanması Ve Analizi

Araştırmanın verilerinin toplanması aşamasında araştırmaya kaynaklık eden, 1931'den günümüze ilkökul Tarih ve Sosyal Bilgiler ders kitapları, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi Arşivinden temin edilerek, Milli Mücadele Dönemi konularının kopyaları oluşturulmuştur. Elde edilen kitaplar üzerinden doküman incelemesi yapılarak, araştırma sorularına yönelik veriler toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılacak olgu ve olaylar ile ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir veri toplama yöntemidir.¹⁵

Elde edilen veriler ise içerik analizi ve söylem analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, sözel ya da yazılı verilerin belirli bir amaç veya probleme göre

¹⁴ Ahmet Şimşek, (Ed.), *Tarih Ders Kitaplarında İmajlar: Devletler, Halklar, Kişiler*, Pegem A Yayınları, Ankara, 2019, s. 3.

¹⁵ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 307.

sınıflandırılması, özetlenmesi ya da bazı kavramların sayılması ve sonuçta belirli bir anlam çıkarılması için taranarak kategorilere ayrılması sürecini kapsar. Bu çerçevede, örneğin Milli Mücadele konusuna ne kadar yer ayrıldığı, kişiler, yıllar ve tarihsel ifadelere nasıl ve hangi sıklıkla yer verildiği, görsel unsurlara hangi sıklıkla ve hangi içerikle/odakla yer verildiği, hazırlık ve değerlendirme sorunlarının düzey bakımından nasıl dağıldığı gibi bilgilere içerik analizi ile çözümlenmiş ve sunulmuştur.

Söylem analizi ise konuşma ve metinler aracılığıyla oluşan anlam ürünleri ile ilgilenen geniş kapsamlı sosyal ve kültürel araştırmalar içinde kullanılan yöntemdir.¹⁶ Söylem, söyleme eyleminin bir sonucu olarak ortaya çıkan, söyleyenin içinde yaşadığı kültüre, sosyal gruplara, sınıfsal durumuna, eğitimine, mesleğine, ilişkin izler taşıyan, bir bakış açısını yansıtan dilsel ifadelerin sözlü ya da yazılı halidir. Bu doğrultuda söylem analizi, metin veya konuşma biçiminde kullanılan dilin detaylı olarak analiz edilmesi olarak ifade edilebilir. Söylem analizinin odaklandığı nokta bireylerin kendi dünyalarını anlamlandırmak için dili nasıl kullandıklarıdır. Amaç, temelde var olan tutumları ortaya çıkarmaktan ziyade, söylemin kendisini, yapısını ve fonksiyonlarını inceleyerek, farklı kişi ve zamanlara göre sonuçlarını tespit etmektir. Söylem analizi “kim ne söylüyor” sorusunu araştırmaz, söylenen cümlenin gerçek değerini belirterek anlatılmak isteneni ortaya çıkarmayı hedefler.¹⁷ Bu çerçevede ise ders kitaplarında yer bulan ve doğrudan alıntılanan bazı örnek durumların dönemlere göre anlamları ise söylem analizi çerçevesinde yorumlanmaya çalışılmıştır.

Kısacası çalışmada içerik analiziyle; sayfa sayıları, bazı olgu, kişi ve tarihlerin kullanılma sıklığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Söylem analiziyle ise araştırmaya kaynaklık eden ders kitaplarındaki bazı ifadelerin anlamsal analizleri yapılmıştır.

¹⁶ Hilal Çelik, Halil Ekşi, “Söylem Analizi”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27, (27), 2008, s. 99.

¹⁷ Türker Baş, Ulun Akturan, *Nitel Araştırma Yöntemleri: nivo 7.0 ile Nitel Veri Analizi*, (Üçüncü Baskı), Seçkin Yayıncılık Ankara 2017, s. 29

Bulgular Ve Yorum

Araştırmanın bulguları, araştırma sorularında ifade edilen alt başlıklarda açıklanmıştır.

Ders Kitaplarında Milli Mücadele Dönemine Ayrılan Yer

Tablo 1: Ders Kitaplarında Milli Mücadele Döneminin Yoğunluğu

Ders Kitapları	Toplam Sayfa Sayısı	Milli Mücadele Dönemi Sayfa Sayısı	%
1931 Tarih IV	374	90	24,06
1936 Tarih IV	187	21	11,22
1948 Tarih V	216	22	10,18
1954 Tarih V	160	15	9,37
1956 Tarih V	127	16	12,59
1963 Tarih V	160	17	10,62
1965 Tarih V	174	17	9,77
1969 Sosyal Bilgiler 5	266	13	4,88
1972 Sosyal Bilgiler 5	287	21	7,31
1978 Sosyal Bilgiler 5	288	18	6,25
1984 Sosyal Bilgiler 5	255	20	7,84
1990 Sosyal Bilgiler 5	318	29	9,11
1993 Sosyal Bilgiler 5	208	16	7,69
1999 Sosyal Bilgiler 5	158	22	13,92
2001 Sosyal Bilgiler 5	119	13	10,92
2005 Sosyal Bilgiler 4	226	16	7,07
2012 Sosyal Bilgiler 4	121	10	8,26
2018 Sosyal Bilgiler 4	208	11	5,28

Tabloda görüldüğü üzere 1931 yılına ait ders kitabı, “Milli Mücadele” dönemine sayfa sayısı itibariyle en çok yer veren kitaptır. Bu yıllar milli mücadeleden hemen sonraya rast geldiği için bu durum normal karşılanabilir. 1931 yılı ders kitabının ortalama %25’ini oluşturan “Milli Mücadele” döneminin diğer kitaplardaki yoğunluklara bakıldığında fazlasıyla kapsamlı olduğu görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen milli eğitim politikası doğrultusunda, ders kitabının içeriğinin bu kadar kapsamlı oluşu dönemin olaylarını doğru ifade etme amacı için olduğu ifade edilebilir. Fakat bu detaylı anlatımın, pedagojik açıdan karmaşıklığa sebep olduğu, 11-12 yaşlarındaki öğrencilerin algılayabilecekleri basitlikten uzak bir tarih içeriğinin aktarımını ön gördüğü düşünülmektedir. En az sayfa ayrılan kitap ise 2018 *Sosyal Bilgiler 4* kitabıdır. Özellikle 2005 yılından itibaren yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı¹⁸ çerçevesinde içeriğin demokratikleştirilmesi yanında özellikle olgu ve tarih (yıl) yoğunluğunu azaltmak şeklinde kendini gösteren yenilik düşüncesinin buna neden olduğunu söylemek mümkündür. Bunu, her ne kadar içerikteki yoğun olgu ve yoğun tarih (yıl) sıralamasının azaltılmasını ilkökul 4. Sınıf öğrencilerinin bilişsel gelişimleri göz önüne alındığında olumlu bulmak mümkünse de Milli Mücadele ünitesinin ders kitabındaki yerinin niceliksel bir düşüşe uğramasının, konunun hem öğretiminin önemsenmesi hem de öğrencilerin konuyla daha az karşılaşmaları bakımından etkisini kaybetmesine neden olması bakımından olumsuz olacağı söylenebilir.

Ders Kitaplarının “Milli Mücadele” Konusu Bağlamında İçeriklerinin Analizi Bakımından

Konu Edilen Olay / Olguların Sırası ve İfade Ediliş Biçimi

Kitaplarda Milli Mücadele dönemi, I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devletinin durumunun betimlenmesiyle başlamaktadır. Bu kısımda, savaş sonrasında ülkenin ruh hali, Osmanlı devlet yöneticilerinin olumsuz tavrı, işgalci devletlerin tutumları ifade edilmektedir. Bütün bu olumsuzluklara karşı harekete geçen Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkışıyla başlayan Milli Mücadele’nin siyasi dönemi ifade edilmektedir. İncelenen ders kitaplarının büyük çoğunluğunda bu siyasi dönem içinde yer alan kongreler, Osmanlı Devleti ile yaşanan iç meseleler

¹⁸ Asıl olanın öğrenme ve bunun faili olarak öğrenci olduğunu iddia eden, öğrenci merkezli bir planlama, uygulama ve ölçme değerlendirmenin olduğunu savunan kuramdır. Buna göre her bir birey kendi algısı ön bilgileri, ihtiyaçları, beklentileri, inançları, zihinsel ve duyuşsal gelişimi çerçevesinde bir öğrenme süreci belirler ve takip eder. Her birey biriciktir. Öğrenme tarzı ve süreci de kendine göredir. Bu sebepten, öğrencilerin durumlarına uygun öğrenme ortamlarının düzenlenmesi ve sürecin buna uygun planlanması gerekir.

anlatılmıştır. Kitaplarda siyasi dönem sonrası ülkenin işgal altındaki bölgelerinde yaşanan cephe savaşlarıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Savaş sonrası Cumhuriyetin İlanı'na kadar yaşanan olaylar anlatılarak Milli Mücadele dönemi sonlandırılmıştır. Bu bilgilerin 1931 Tarih ders kitabında oldukça ayrıntılı sunulduğu görülmüştür.

1936 yılı *Tarih IV* ve 1948 yılı *Tarih V* ilkokul ders kitabında, dönemle ilgili olay ve olgulardaki özellikle duygular, hikâyeleştirilerek aktarılmakta (storytelling) ve okuyucu yönlendirilerek Milli Mücadelenin haklı gerekçeleri anlatılmaktadır. Örneğin 1948 yılı *Tarih V* kitabında "*Mustafa Kemal, padişahın dağıttığı Mebuslar Meclisini yeniden toplanması için İstanbul hükümetini sıkıştırdı. İstanbul hükümeti, Mustafa Kemal'den korkuyordu. Çünkü onun arkasında Türk ulusu vardı. Bu korku ile Mebuslar Meclisini toplandı.*"¹⁹ yaşanan olayın duygusal durumu ifade edilmiştir.

Uygulamanın sebebinin bu yaş dönemindeki çocukların hikâyelere olan yüksek ilgisinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira çocuklar, tarihe ait hikâyeleri severek dinler, olayları sezgisi ile kavramaya çalışırlar. Hayal dünyasının çocuklarda çok daha zengin ve derin olduğu düşünülürse, geçmiş zamanlarda gerçekleşmiş olayları bu şekilde kavramasının daha iyi gerçekleşebileceği söylenebilir. Ancak, çocukta geçmiş-bugün-gelecek kavramları tam yerine oturmadığı için, geçmiş olayları bugün burada olmuş gibi kavramak ister. Bu sebeple tarih, karmaşık olaylar yerine hikâye formu içinde verilebilir.²⁰ Hikâye anlatımına uygun (storytelling) tarih ders kitaplarının düzenlenmesi ve bunların öğretim ortamında kullanımıyla, tarihsel döneme ait sosyal, kültürel, ekonomik yapının öğrenci tarafından kavranması, öğrencinin o zamanki toplumsal değerleri daha iyi anlaması, tarihsel kavram ve olguları daha kolay öğrenmesi mümkün olacaktır.²¹

1954 yılı *Tarih V* ilkokul ders kitabında Milli Mücadele iki kısımda ele alınmaktadır. İlk kısımda Milli Mücadele'nin başlamasına zemin hazırlayan olay ve olgulardan, TBMM hükümetinin kuruluşuna kadar olan dönem ifade edilmekte, diğer kısımda ise Cumhuriyetin ilanına kadar olan olaylar anlatılmaktadır.

¹⁹ Faik Reşit Unat, Kâmil Su, *İlkokul Kitapları Tarih V*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948, s. 182.

²⁰ Ahmet Şimşek, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Hikâye Anlatım Yönteminin (Storytelling) Kullanımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 17.

²¹ Şimşek, A, *age.*, s. 11..

1963 yılı *Tarih V* ilkokul ders kitabında Milli Mücadele dönemi anlatılırken, yaşanan olaylarla ilgili duygusal durumun ifadesi için o dönem yazılmış türkülerden örnekler verilmektedir.²²

*Doğma güneş yasımız var
Git haber ver diyar diyar
Türk'ün kolları bağlandı
İzmir'i ondan aldılar
İzmir Türk'ün ana yurdu
Vermez onu Altın Ordu
Yunan İzmir'e girerken
Bütün millet ağlıyordu*

2005 yılı *Sosyal Bilgiler 5* ders kitabında Milli Mücadele dönemi hiçbir yazılı anlatım olmadan, öğrencinin araştırıp keşfetmesine yönelik düşündürücü sorular, uyarıcı görseller, biyografı, öğrencilerin kendi yaşamlarından kesitler kullanılarak işlenmektedir. Örneğin, Şahin Bey'in Fransız Garnizonuna yazdığı mektup ile ilgili "Mektup için yazılmış olabilir?" sorusu yöneltilerek öğrenciler düşünmeye yönlendirilmektedir.²³ Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının etkisiyle hazırlanan 2005 Sosyal Bilgiler öğretim programı neticesinde bu kitaptaki anlatımın, öğrencilerde, dönemin ruhunu algılayıp anlamlandırma açısından ne derece etkili olduğu tartışılabilir bir konu olarak okuyucuya bırakılmaktadır. Nitekim 2012 ve 2018 yılı ders kitaplarında bu duruma rastlanamamıştır.

Kişi Ve Karakterlerin İfade Edilişi

Bütün kitaplarda dönemle ilgili kişiler ifade edilirken öncelikli olarak Mustafa Kemal Atatürk odak noktası olarak ele alınmaktadır. 1948 yılı *Tarih V* ders kitabında, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki devlet adamlarının olumsuz - pasif imajları ve Padişah Vahdettin'in "korkak" ve "hain" olarak belirtilmiş,²⁴ bunun yanında Mustafa Kemal ve çevresindeki kişilerin kahramanca tutumları ifade edilmiştir. Objektif bir bakış açısıyla bu ifadeler değerlendirildiğinde, dönemin karakterlerini, birbirine zıt iki taraf olarak böldüğü görülmektedir. Bu durum, yeni devleti kuran iradenin, toplumun geçmişiyle olan bağlarını en azından yönetsel boyutta kesin bir şekilde koparması biçiminde nitelendirilebilir.

²² Hikmet Akın, Çağatay Uluçay, *İlkokul Kitapları Tarih V*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1963, s. 113.

²³ Enver Aydın Koluksa vd., *İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı*, A Yayınları, Ankara, 2005, s. 52.

²⁴ Unat, Su, *age.*, s. 193.

Tablo 2: Milli Mücadele Dönemi Kahramanları

Ders Kitapları	Kişiler
1931 Tarih IV	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Fevzi akmak
1936 Tarih IV	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Fevzi akmak
1948 Tarih V	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir
1954 Tarih V	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü
1956 Tarih V	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü
1963 Tarih V	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Fevzi akmak
1965 Tarih V	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir
1969 Sosyal Bilgiler 5	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir
1972 Sosyal Bilgiler 5	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir
1978 Sosyal Bilgiler 5	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Fevzi akmak
1984 Sosyal Bilgiler 5	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir
1990 Sosyal Bilgiler 5	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Fevzi akmak
1993 Sosyal Bilgiler 5	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir
1999 Sosyal Bilgiler 5	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Fevzi akmak
2001 Sosyal Bilgiler 5	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir
2005 Sosyal Bilgiler 4	Mustafa Kemal Atatürk, Şahin Bey
2012 Sosyal Bilgiler 4	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Fevzi akmak, Tayyar Rahmiye Hanım, Grdesli Makbule Hanım, Kastamonulu Şerife Bacı,
2018 Sosyal Bilgiler 4	Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Fevzi akmak, Tayyar Rahmiye Hanım, Sütçü İmam, Ali Saip Bey, Şahin Bey, Hasan Tahsin, Yrk Ali Efe, Kastamonulu Şerife Bacı

Millî Mücadele dönemi içinde yer verilen kahramanlar ile ilgili Tablo 2'ye baktığımızda, 2001 yılı ders kitaplarına kadar Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet Paşa ile dönemin diğer komutanlarından Kazım Karabekir ve Fevzi Çakmak dışında gerek askeri alandaki diğer şahsiyetlerden gerekse halk direnişinde ön plana çıkan isimlerden bahsedilmediği görülmüştür. Milli Mücadele'nin Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde yapıldığı gerçeği göz ardı edilemez; fakat bu mücadelede halkın desteğini ifade etmemenin öğretim bakımından eksiklik oluşturabileceği düşünülmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında yer alan silah arkadaşlarına gerektiği kadar yer verilmemesinde, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze var olan tarihsel sürecin arkasında yatan siyasal ayrışma ve tartışmaların etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak bu çekincemeler rağmen Milli Mücadelenin halk kesimini temsil edecek diğer milli ya da mahalli kahramanların yer bulması olumlu bir intiba uyandırmaktadır.

2005 yılı ders kitapları ile birlikte, Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir ve Fevzi Çakmak ile birlikte düşmanla mücadele etmiş, halkın içinden (yerel kahramanlara) kişilere de yer verilmiştir. 2005'te Şahin Bey ile başlayan bu süreç, 2012'de ve 2018'de artarak devam etmiştir. Bu yeni yaklaşım, öğrencilerin Milli Mücadelenin bir halk/millet mücadelesi olduğunu kavramaları açısından olması yanında, Türkiye'nin farklı yörelerinde yaşayan bu öğrenim çağındaki çocukların mümkünse kendi bölgelerinden bir mahalli kahramanla karşılaşmaları pedagojik açıdan daha doğru görülmektedir. Bunun iki sebebi olduğu söylenebilir. İlki, yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı çerçevesinde çocuğun çevresinden hareketle sunulan öğrenme imkânlarının daha verimli sonuçlara yol açmasıdır. Yerel tarih çalışmaları bu çerçevede değerlendirilebilir. Diğeri ise çocuklara sunulan Milli Mücadele sürecinin önemli ulusal kahramanlar yanında daha sıradan görülebilecek, halkın içinden kişilerin katkılarının vurgulanmasıyla, bir nevi gerçekliğinin artırılmasının söz konusu olmasıdır.

Tablo 2'de dikkat çeken diğer bir gelişme ise 2012'den sonrasında yerel tarihi karakterlerinde hem erkek hem de kadın figürlerin varlığıdır. Bu da yine pedagojik açıdan son derece yararlı sonuçlar doğurabilecektir. Bunun, özellikle 2000'li yıllardan itibaren eğitimde cinsiyetçilik sorunu üzerine yapılan tartışmalarla, buna bağlı olarak görünürlüğü artan feminizm hareketinin bir sonucu olarak kadınların da bugün olduğu gibi geçmişteki toplumsal hayatta etkili oldukları şeklindeki genel kabulle ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Ders Kitaplarında Tarih (Yıl) İfadelerinin Kullanımı

Tarih ders kitaplarıyla ilgili bir diğer önemli sorun, kitaplarda yer verilen tarih (yıl) bilgilerinin çokluğu ve yoğunluğudur. Bilindiği üzere tarih, geçmişteki yaşanmış olan olay ya da durumun yeri kadar zamanını da tayin ederek bir anlatı kurmayı son derece önemser. Bu tarihsel bilginin doğası bakımından son derece

gerekli ve önemlidir. Ancak, tarih ders kitaplarında, hele de ilkökul tarih konularını içeren ders kitaplarındaki anlatımda bunlara ne yoğunlukta ve hangi bağlamda yer verileceğine çok dikkat edilmesi beklenir. Zira çocuklarda tarihsel zaman kavramının öğrenilmesi ve gelişimi genelin tahmininden oldukça geç ve yoğun bir süreç sonucunda gerçekleşebilmektedir. 4 yaşından itibaren çocuğun zaman farkındalığının oluşmaya başlamasıyla tarihsel zamanın kavranması aynı anlama gelmemektedir. Çocuğun dün-yarın kavramlarını karıştırmadan tam olarak öğrenmesinin bile 8-10 yaş aralığını bulduğu düşünüldüğünde, çok daha kompleks bir yapı olan tarihsel zaman kavramının tam olarak kazanılmasının Piagetçi yaklaşıma göre 14 yaşını bulması söz konusu olabilmektedir. Buna karşın son 20 yıldır görünürlüğü artan uygun materyal ve öğrenme yoğunluğu ile tarihsel zaman kavramının 10-11 yaşından itibaren öğrenilmeye başlanabileceğine dair araştırmalar da fikir vericidir. Konuyla ilgili ortak kabul ise ders kitaplarında verilmesi zorunlu olan tarih (yıl) bilgilerinin çocukların yaş durumları göz önüne alınarak, ilkökulda olabildiğince az ve çok önemlilerini içerecek biçimde sunulmasıdır. Bu durumun Cumhuriyet döneminde incelediğimiz ders kitaplarındaki dağılımı aşağıdaki Tablo 3’de ayrıntılı biçimde görülmektedir.

Tablo 3: Ders Kitaplarındaki Tarih (Yıl) İfadeleri

Ders Kitapları	Tarih İfadeleri	Toplam
1931 Tarih IV	20 Teşrinievel 1920, 16 Mart 1920, 5 Nisan, 22 Nisan 1920, 26 Nisan, 30 Nisan, 11 Mayıs, 30 Mayıs, 25 Haziran, 22 Haziran, 18 Haziran, 10 Ağustos 1920, 22 Haziran 1920, 13 Temmuz 1920, 5 Nisan 1920, 11 Nisan 1920, 13 Nisan 1920, 29 Nisan, 5 Mayıs, 22 Haziran 1920, Ağustos 1920, 24 Teşrinievel 1920, 8 Teşrinisani 1920, 29 Teşrinievel 1923, 22 Teşrinisani1924-3 Mart 1925, 25 Eylül 1884, 11 Kanunuevel 1915, 20 Mart 1920, 10 Kanunusani 1921, 10 Teşrinisani 1921, 31 Ağustos 1922, 31 Teşrinisani 1922, 6 Mart 1924, 21 Teşrinisani 1922-24 Temmuz 1924, 30 Teşrinievel 1923, 22 Teşrinisani 1924, 3 Haziran 1925, 30 Ağustos 1926, 30 Haziran 1927, 1920, 9 Haziran 1920, 7 Temmuz 1920, 24 Eylül, 28 Eylül, 30 Teşrinievel, 7 Teşrinisani, 6 Teşrinievel, 26 Teşrinisani, 3 Kanunuevel 1920, 1878, 16 Mart 1921, 13 Teşrinievel 1921, Mart 1921, 6 Kanunusani 1921, 9 Kanunusani 10 Kanunusani 1921, 1878, 5	144

	Kanunuevel 1920, 25 Kanunusani 1921, 21 Şubat, 26 Kanunusani 1921, 27 Şubat-12 Mart 1921, 23 Mart 1921, 27 Mart, 30 Mart, 31 Mart-1 Nisan, 24 Mart, 27 Mart, 28 Mart, 8 Nisan-11 Nisan, 25 Eylül 1920, 13 Eylül 1920, 20 Kanunusani 1921, 15 Mayıs 1921, Mart 1921, 12 Mart 1921, 31 Mart 1921, Mayıs 1921, Mayıs 1921, 10 Kanunusani 1921, 12 Haziran 1917, 25 Teşrinievel 1920, 1920, 16 Teşrinisani, 6 Kanunuevel, 615 Kanunuevel, 4 Mart 1919, 18 Mayıs 1919, 14 Temmuz-21 Temmuz 1921, 21 Temmuz, 18 Temmuz, 5 Ağustos 1921, 7-8 Ağustos 1921, 13 Ağustos 1921, 15 Ağustos, 23 Ağustos 1921, 13 Eylül 1921, 23 Ağustos-13 Eylül 1921, 19 Eylül 1921, 11 Mayıs 1920, 20 Ağustos 1920, 8 Teşrinisani 1920, 3 Kanunusani 1921, 25 Kanunusani 1921, 16 Mart 1921, 13 Teşrinievel 1921, Mayıs 1920, 9 Haziran 1921, 1 Mart 1921, 20 Teşrinievel 1921, 13 Eylül 1921, 22 Mart 1922, 26 Mart 1922, 5 Nisan 1921, 31 Mart 1908, 6 Ağustos 1922, 13 Eylül 1921, 4 Mart 1922, 22-26 Mart, 6 Ağustos 1922, 20 Ağustos 1922, 26 Ağustos 1922, 24 Ağustos, 27 Ağustos, 30 Ağustos, 31 Ağustos, 2 Eylül, 9 Eylül, 10 Eylül, 18 Eylül, 4 Teşrinievel-11 Teşrinievel, 1 Teşrinisani 1922, 28 Teşrinievel, 17 Teşrinisani 1922, 18 Teşrinisani, 21 Teşrinisani-24 Temmuz 1923, 4 Şubat 1923, 23 Nisan 1923, 24 Temmuz 1923	
1936 Tarih IV	19 Mayıs 1919, 23 Nisan 1920, 10 İkincikânun 1921, 1 Nisan 1921, 26 Ağustos 1922, 23 Temmuz 1923	6
1948 Tarih V	19 Mayıs 1919, 23 Nisan 1920, 10 Ağustos 1920, 10 Ocak 1921, 1 Nisan 1921, 23 Ağustos-12 Eylül 1022, 26 Ağustos 1922, 30 Ağustos 1922, 24 Temmuz 1923, 29 Ekim 1923	11
1954 Tarih V	19 Mayıs 1919, 16 Mart 1920, 23 Nisan 1920, 10 Ağustos 1920, 26 Ağustos 1922, 11 Ekim 1922, 24 Temmuz 1923, 6 Ekim 1923, 29 Ekim 1923, 3 Mart 1924	10
1956 Tarih V	19 Mayıs 1919, 4 Eylül 1919, 16 Mart 1920, 23 Nisan 1920, 11 Ocak 1921, 1 Nisan 1921, 12/13 Eylül 1921, 26 Ağustos 1922, 11 Ekim	11

	1922, 24 Temmuz 1923, 29 Ekim 1923	
1963 Tarih V	30 Ekim 1918, 15 Mayıs 1919, 19 Mayıs 1919, 27 Aralık 1919, 16 Mart 1920, 11 Nisan 1920, 23 Nisan 1920, 10 Ağustos 1920, 11 Mart 1921, 10 Ocak 1921, 1 Nisan 1921, 23 Ağustos 1921, 13 Eylül 1921, 26 Ağustos 1922, 30 Ağustos 1922, 1 Kasım 1922, 6 Ekim 1923, 13 Ekim 1923, 29 Ekim 1923, 3 Mart 1924	20
1965 Tarih V	19 Mayıs 1919, 16 Mart 1920, 23 Nisan 1920, 10 Ağustos 1920, 10 Ocak 1921, 1 Nisan 1921, 23 Ağustos-13 Eylül 1921, 26 Ağustos 1922, 30 Ağustos 1922, 9 Eylül 1922	11
1969 Sosyal Bilgiler 5	30 Ekim 1918, 15 Mayıs 1919, 16 Mayıs 1919, 19 Mayıs 1919, 223 Temmuz 1919, 4 Eylül 1919, 27 Aralık 1919, 28 Ocak 1920, 16 Mart 1920, 23 Nisan 1920, 10 Ağustos 1920, 30 Mart-1 Nisan 1921, 23 Ağustos-13 Eylül 1921, 26 Ağustos 1922, 9 Eylül 1922, 1 Kasım 1922, 24 Temmuz 1923, 29 Ekim 1923	20
1972 Sosyal Bilgiler 5	30 Ekim 1918, 15 Mayıs 1919, 19 Mayıs 1919, 23 Temmuz 1919, 4 Eylül 1919, 16 Mart 1920, 23 Nisan 1920, 10 Ağustos 1920, 10-11 Ocak 1921, 31 Mart-1 Nisan 1921, 13 Eylül 1921, 26 Ağustos 1921, 30 Ağustos, 9 Eylül 1922, 11 Ekim 1922, 1 Kasım 1922, 24 Temmuz 1923, 2 Ekim 1923, 6 Ekim 1923, 13 Ekim 1923, 29 Ekim 1923	23
1978 Sosyal Bilgiler 5	1918, 15 Mayıs 1919, 19 Mayıs 1919, 23 Temmuz-6 Ağustos 1919, 4 Eylül-11 Eylül 1919, 12 Ocak 1920, 16 Mart 1920, 23 Nisan 1920, 10 Ağustos 1920, 10-11 Ocak 1921, 30 Mart-1 Nisan 1921, 23 Ağustos-13 Eylül 1921, 26 Ağustos 1922, 30 Ağustos, 9 Eylül, 18 Eylül, 11 Ekim 1922, 23 Temmuz 1923, 6 Ekim 1923	24
1984 Sosyal Bilgiler 5	30 Kasım 1918, 15 Mayıs 1919, 31 Mart 1919, 19 Mayıs 1919, 23 Temmuz 1919, 4 Eylül 1919, 11 Eylül 1919, 27 Aralık 1919, 16 Mart 1920, 23 Nisan 1920, 10 Ağustos 1920, 10 Ocak 1921, 30 Mart-1 Nisan 1921, 13 Eylül 1921, 6 Ağustos 1922, 17 Ağustos, 26 Ağustos 1922, 9 Eylül 1922, 11 Ekim 1922, 1 Kasım 1922, 24	24

	Temmuz 1923, 28 Ekim 1923, 6 ekim 1923	
1990 Sosyal Bilgiler 5	13 Kasım 1918, 15 Mayıs 1919, 19 Mayıs 1919, 22 Haziran 1919, 23 Temmuz 1919, 4 Eylül 1919, 27 Aralık 1919, 12 Ocak 1920, 28 Ocak 1920, 16 Mart 1920, 23 Nisan 1920, 10 Ağustos 1920, 2 Aralık 1920, 12 Şubat 1920, 11 Nisan 1920, 20 Ekim 1921, 10 Ocak 1921, 16 Mart 1921, 31 Mart-1 Nisan 1921, 10 Temmuz 1921, 5 Ağustos 1921, 23 Ağustos 1921, 13 Eylül 1921, 13 Ekim 1921, 20 Ekim 1921, 26 Ağustos 1922, 30 Ağustos, 9 Eylül 1922, 11 Ekim 1922, 24 Temmuz 1923	31
1993 Sosyal Bilgiler 5	13 Kasım 1918, 15 Mayıs 1919, 16 Mayıs 1919, 19 Mayıs 1919, 22 Haziran 1919, 23 Temmuz 1919, 4 Eylül 1919, 27 Aralık 1919, 12 Ocak 1920, 28 Ocak 1920, 16 Mart 1920, 23 Nisan 1920, 10 Ağustos 1920, 24 Eylül 1920, 2 Aralık 1920, 12 Şubat 1920, 11 Nisan 1920, 20 Ekim 1921, 10 Ocak 1921, 16 Mart 1921, 31 Mart 1921, 5 Ağustos 1921, 23 Ağustos 1921, 19 Eylül 1921, 13 Ekim 1921, 20 Ekim 1921, 26 Ağustos 1922, 30 Ağustos 1922, 9 Eylül 1922, 11 Ekim 1922, 24 Temmuz 1923	31
1999 Sosyal Bilgiler 5	13 Kasım 1918, 15 Mayıs 1919, 19 Mayıs 1919, 22 Haziran 1919, 23 Temmuz 1919, 4 Eylül 1919, 27 Aralık 1919, 12 Ocak 1920, 28 Ocak 1920, 16 Mart 1920, 23 Nisan 1920, 10 Ağustos 1920, 2 Aralık 1920, 12 Şubat 1920, 11 Nisan 1920, 20 Ekim 1921, 10 Ocak 1921, 16 Mart 1921, 31 Mart-1 Nisan 1921, 10 Temmuz 1921, 5 Ağustos 1921, 23 Ağustos 1921, 13 Eylül 1921, 19 Eylül 1921, 13 Ekim 1921, 20 Ekim 1921, 26 Ağustos 1922, 30 Ağustos, 9 Eylül 1922, 11 Ekim 1922, 24 Temmuz 1923	32
2001 Sosyal Bilgiler 5	30 Ekim 1918, 13 Kasım 1918, 16 Mayıs 1919, 19 Mayıs 1919, 22 Haziran 1919, 8 Temmuz 1919, 23 Temmuz 1919, 4 Eylül 1919, 12 Ocak 1920, 28 Ocak 1920, 16 Mart 1920, 23 Nisan 1920, 10 Ağustos 1920, 2 Aralık 1920, 12 Şubat 1920, 11 Nisan 1920, 20 Ekim 1921, 10 Ocak 1921, 16 Mart 1921, 23 Mart 1921, 31 Mart-1 Nisan 1921, 10 Temmuz 1921, 5 Ağustos 1921,	26

	23 Ağustos 1921, 13 Eylül 1921, 19 Eylül 1921, 13 Ekim 1921, 20 Ekim 1921, 26 Ağustos 1922, 30 Ağustos 1922, 9 Eylül 1922, 11 Ekim 1922, 23 Nisan 1923, 24 Temmuz 1923	
2005 Sosyal Bilgiler 4	10 Eylül 1994, 1877, 28 Mart 1920, 21 Şubat 1920, 30 Ekim 1918, 29 Ekim 1923	6
2012 Sosyal Bilgiler 4	18 Mart 1915, 19 Mayıs 1919, 30 Ekim 1918, 23 Nisan 1920, 2 Nisan 1921, 10 Temmuz 1921, 23 Ağustos 1921, 26 Ağustos 1922, 30 Ağustos 1922, 11 Ekim 1922, 24 Temmuz 1923, 13 Ekim 1923, 28 Ekim 1923, 29 Ekim 1923	14
2018 Sosyal Bilgiler 4	30 Ekim 1918, 19 Mayıs 1919, 23 Nisan 1920, 3 Aralık 1920, 31 Ekim 1919, 26 Mart 1920, 15 Mayıs 1919, 20 Ekim 1921, 23 Eylül 1951, 10 Temmuz 1921, 23 Ağustos 1921, 26 Ağustos 1922, 30 Ağustos 1922, 11 Ekim 1922	14

Tablo 3'teki ders kitaplarında yer alan tarihler (yıllar) incelendiğinde, 1931 yılı ders kitabında 144 adet, oldukça yoğun biçimde tarihlere yer verildiği görülmüştür. Bu durumun arka planında, hemen yaşanmış yakın tarihi daha detaylı aktarma çabası olduğu düşünülmektedir. Fakat bu yaklaşım, yukarıda açıklandığı gibi pedagojik açıdan doğru sayılmamaktadır. Türkiye'de tarih dersleriyle ilgili genel sorun olarak tanımlanan konulardan birinin kitaplarda çok fazla tarihin (yıl) olması ve dolayısıyla bunların bir nevi ezberlenmesinin olduğu yaygın bir kabuldür.²⁵ Böylesine çok sayıda tarihin (yılın) verilmesi öğrenci üzerinde tarihin sadece rakamlardan ibaret olduğu düşüncesinin oluşmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca 1931'deki ders kitabında yer alan tarih ifadelerine bakıldığında dönemin dilsel açıdan geçiş halinde olmasından kaynaklı, güncel olmayan ay isimlerine yer verilmesi de diğer bir farklılığı sayılabilir.

1969 ve 2001 yılları arasındaki ders kitaplarında yer alan tarihsel ifadelerin niceliksel ve niteliksel yoğunluğunun, Milli Mücadele kapsamında bir bütünlük oluşturduğu görülmektedir. 1936 ve 2005 yılı ders kitabında altışar tarih ifadesiyle, en az tarihin (yılın) yer aldığını söylemek mümkündür. Ancak bunlardan 2005 yılı ders kitabında Milli Mücadele kapsamında yer almayan tarihlere yer verildiği, Milli Mücadelenin bütününe ifade etmeye yönelik eksik

²⁵ Ahmet Şimşek, "Tarih Derslerinde Bütünsel Öğrenme: Gestaltçı Yaklaşımdan Holistik Yaklaşımına Bir Bakış Denemesi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2008, s. 8-9.

tarihsel ifadelerin varlığı dikkat çekicidir. Örneğin, Milli Mücadelenin başlangıcı kabul edilen ve yer almasının gerekli olduğunu düşündüğümüz 19 Mayıs 1919 ve TBMM'nin açıldığı tarih 23 Nisan 1920 tarihlerine yer verilmediği dikkat çekicidir.

Yeniden vurgulayalım ki bir tarih ders kitabında niceliksel olarak ne kadar tarih (yıla) yer verilmesi gerektiği karar bağlanmış kesinlik arz eden bir düzenleme içermemektedir. Buna karşın 4. ya da 5. sınıfta okuyan (10-11 yaş grubu) öğrencilerin zihinsel gelişimleri ve sosyalleşmeleri dikkate alındığında tarihsel zaman kavramı çerçevesinde işlem yapma yeterliliklerinin henüz oluşmamış olduğunu dikkate alarak, içerikte “olabildiğince az” tarih (yıl) ifadesine yer verilmesinin doğru olacağı söylenebilir. Bu doğrultuda ilkökul 4. sınıftaki öğrenciler için “olmazsa olmaz” denilebilecek şekilde; başlangıç için Atatürk'ün Samsun'a çıkması (19 Mayıs 1919), BMM'sinin açılması (23 Nisan 1920) ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1922) olarak üç ana tarihte karar kılınmasının yeterli olacağı söylenebilir.

Tarihi olaylar devamlı bir akış ve hareket halinde olup, genellikle sebep-sonuç ilişkisi içinde birbirini takip eder. Yani bazı tarihi olaylar, sonraki bir olayın sebebi, kendinden önceki bir olayın da sonucu olabilir. Bu süreçte kesintisiz, zincirleme bir bağdan (determinizm) bahsetmek doğru olmasa da nedensellik ilişkisi kurabileceğimiz durumda sebep ve sonuçlar vardır. Tarih öğretiminde, bu kesintili de olsa varsayılan akışın çocuklara aktarılması, tarihin sürekliliğini anlamlandırmaları açısından oldukça önem arz etmektedir.

Ders Kitaplarında Kullanılan Tarihsel Zaman İfadeleri

Çocuklara yönelik tarih öğretiminde diğer önemli bir husus, kitaplarda sunulan tarihsel anlatıyı inşa eden dilin, açık-seçik-anlaşılır olması yanında, içeriğin çocuğun yaşa bağlı zihinsel ve ahlaki gelişimine uygunluğudur.²⁶ Tarih öğretiminde tarihler (yıllar) kadar yer verilen ve tercih edilen tarihsel zaman ifadeleri de öğretimin verimi açısından son derece önemlidir. Bunun çocukların zihinlerinde kronolojik tarih şemalarının oluşumuna zemin hazırlamakta ve tarihsel zamansal anlamlandırmalarının gerçekleşmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Tarihsel zaman ifadeleri olarak tanımlanabilecek bu söz ya da söz grupları, yetişkinlerde fazlasıyla çeşitlenebilirken, çocuklarda ise tarihsel olmaktan ziyade masal kültürünün bir devamı gibi yer alabilmektedir. “Uzun zaman önce”, “çok çok önceleri” ya da “uzun zaman önce” gibi tam olarak neyi ifade ettiği belirli olmayan bu ifadeler yerine, okulda bu ders kitaplarında daha az sayıda ve daha belirgin anlam taşıyanları tercih etmek, çocukların öğrenme potansiyelleri açısından daha uygun olacaktır. Tablo 4'de bakmak Cumhuriyet

²⁶ Ahmet Şimşek, *İlköğretim Öğrencilerinde Tarihsel Zaman Kavramının Gelişimi ve Öğretimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2006.

dönemi ilkökul *Tarih/Sosyal Bilgiler* ders kitaplarında kullanılmış, tarihsel zaman ifadelerinin neler olduğunu görmemiz ve anlamamız açısından önemlidir.

Tablo 4: Ders Kitaplarındaki Zaman İfadeleri

Ders Kitapları	Tarihsel Zaman İfadeleri
1931 Tarih IV	Sonra, az bir zaman sonra, o sıralarda biraz evvel, önce, bunun üzerine, aynı günde, evvel
1936 Tarih IV	Tam bu sıralarda, bir sabah, bundan sonra, savaş sırasında, üç ay sonra, ilk önce, Ağustos sonlarına doğru, bir yıl önce, ertesi gün, iki hafta içinde, sonra
1948 Tarih V	Sonra, savaş sonunda, bu sıralarda
1954 Tarih V	Sonra, yakında, biraz sonra, bundan sonra, bir zaman sonra, bunun üzerine, az zamanda, kısa bir zamanda, ertesi gün, 26 Ağustos sabahı, altı hafta sonra, daha sonra, bu sırada Pazartesi akşamı
1956 Tarih V	Cihan Savaşı sonunda, önce, sonra, evvel, 15 gün içinde, 6 hafta sonra
1963 Tarih V	Bu arada, sıralarda, bu sıralarda, ertesi gün, geçer geçmez, bunun üzerine, önce, işte bu sırada, en sonunda, bundan sonra
1965 Tarih V	Sonra, o sırada, bundan sonra, daha önce, bu sırada, bunun üzerine
1969 Sosyal Bilgiler 5	Bu sırada, daha sonra, bu zamandan sonra, sonra, bu arada, Kurtuluş savaşı başladığı günlerde, önce, bundan sonra, kısa bir sürede, bunun üzerine, sonunda, bir gün içinde
1972 Sosyal Bilgiler 5	Sonra, bu sırada, bundan sonra, bu zamana kadar, bunu üzerine, daha sonra da, o sırada, bir gün sonra, sonunda, bir gün içinde
1978 Sosyal Bilgiler 5	Bir ay kadar sonra, sabahın erken saatlerinde, ertesi gün
1984 Sosyal Bilgiler 5	Sonra, o sırada, daha sonra da, üç gün sonra, ertesi gün, sabaha karşı
1990 Sosyal Bilgiler 5	Sırada, ilk önce, o sırada, sonra, o sıralarda, bu arada, sonunda, daha sonra, kısa bir süre sonra, kısa sürede, ondan sonra
1993 Sosyal Bilgiler 5	Hemen sonra, daha sonra, o sıralarda, sonunda, daha önce, sonra, bu arada, bunun üzerine, aynı günün gecesini, 15 gün içinde

1999 Sosyal Bilgiler 5	Sırada, daha sonra, ilk önce, o sıralarda, sonra, bu arada, bunun üzerine, kısa bir süre sonra, sonunda, hemen sonra, kısa sürede, bu tarihten sonra
2001 Sosyal Bilgiler 5	İlk önce, daha sonra, sırada, sıralarda, o güne değin, bu sırada, bu arada, sonra, savaşın başlarında
2005 Sosyal Bilgiler 4	Sonra, sonunda
2012 Sosyal Bilgiler 4	Gelecek haftadan itibaren, ardından, sırada, bunun üzerine, ilk anından itibaren, çok geçmeden, işgaller devam ederken, aynı gün, Samsun'a çıktığı günlerde, sonra, öncesinde, ilk olarak, ertesi gün
2018 Sosyal Bilgiler 4	Yüz yıl kadar önce, sonra, ardından, önce, daha sonra, sırada, öncesinde, ardından

Bu çerçevede Tablo 4 incelendiğinde, konuya ilişkin ilkökul tarih/ sosyal bilgiler ders kitaplarında zaman ifadelerine ilişkin tercih edilen ifadelerin çok çeşitlilik içermesine karşın, çocukların yaşa bağı zihinsel kavrayışlarına uygun olduğunu söylemek zordur. Bu kitaplardan özellikle 2005 *Sosyal Bilgiler 4* ders kitabının, oldukça az ve anlaşılır zaman ifadesi kullanması bakımından doğru bir işleyişte bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu durum Şimşek'in²⁷ *'Bugün tarih öğretimi açısından ve özellikle tarihsel zaman kavramının çocuklara öğretimi noktasında yeterli veri sağlamaktan uzak olduğunu söylemek mümkündür'* ifadesinden de yola çıkarak çocukların Milli Mücadele'nin etkili öğrenimi konusunda sıkıntılar yaşamasında ders kitaplarındaki dikkatsizce kullanılan tarihsel zaman ifadelerinin varlığı bir vakadır.

Kullanılan görsel unsurlar bakımından

Harita, resim ve fotoğraf gibi unsurlar kullanımı

Tarih ders kitaplarında sunulan metinler kadar önemli diğ er bir bilgi unsuru da görsellerdir. Türkiye'de, tarih ders kitaplarında yer alan görsellerin, Cumhuriyet'in ilanından sonraki yıllarda yoğun olarak kullanılmaya başlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Görsel unsurlardan bir öğretim materyali olarak yararlanma konusu günümüze geldikçe önem kazanmıştır. Dijital araçlar sayesinde görsel üzerinden öğrenme imkânlarının gitgide artması ve özellikle akıllı telefonlarla yaygınlık kazanan görsel sunum tarzları; ders kitaplarındaki görsel yoğunluğunun ve sunuluş tarzlarının yeniden gözden geçirilmesini

²⁷ *Agt.*, s. 8.

zorunlu kılmıştır. Bugün öğretme amaçlı gösterimlerde görsel anlatım yaklaşımının ağırlık kazandığını söylemek abartılı olmayacaktır.

İncelenen kitaplara bakıldığında harita, resim, fotoğraf olarak üç ana kategoride görsellerin yer aldığını görmek mümkündür. Tablo 5’de bu dağılım yanında yıllara göre yer verilen görsel öğelerin, ünite sayfa aralığına göre yoğunlukları da sunulmuştur.

Tablo 5: Ders Kitaplarında Kullanılan Harita, Resim ve Fotoğraf Sayıları ve Üniteye Yoğunlukları

Ders Kitapları	Harita	Resim	Fotoğraf	Toplam Görsel	Milli Mücadele Ünitesi Sayfa Sayısı	Görsel Kullanım Yoğunluğu
1931 Tarih IV	4	0	8	12	90	13,3
1936 Tarih IV	1	0	18	19	21	90,4
1948 Tarih V	1	0	13	14	22	63,6
1954 Tarih V	2	0	7	9	15	60
1956 Tarih V	2	0	9	11	16	68,7
1963 Tarih V	3	3	6	12	17	70,5
1965 Tarih V	2	0	12	14	17	82,3
1969 Sosyal Bilgiler 5	0	0	7	7	13	53,8
1972 Sosyal Bilgiler 5	1	0	11	12	21	57,1
1978 Sosyal Bilgiler 5	2	1	10	13	18	72,2
1984 Sosyal Bilgiler 5	0	2	11	13	20	65
1990 Sosyal Bilgiler 5	2	3	18	23	29	79,3
1993 Sosyal Bilgiler 5	1	2	8	11	16	68,75
1999 Sosyal Bilgiler 5	2	1	17	20	22	110
2001 Sosyal Bilgiler 5	1	0	11	12	13	92,3
2005 Sosyal Bilgiler 4	0	0	16	16	16	100
2012 Sosyal Bilgiler 4	0	2	17	19	10	190
2018 Sosyal Bilgiler 4	2	1	13	16	11	145,4

1931'den günümüze incelenen ders kitaplarının genelinde en az bir harita kullanılmıştır. 1969, 1984, 2005 ve 2012 yılı *Sosyal Bilgiler* ders kitabında Milli Mücadeleyi ifade etmeye yönelik herhangi bir haritaya rastlanmamıştır.

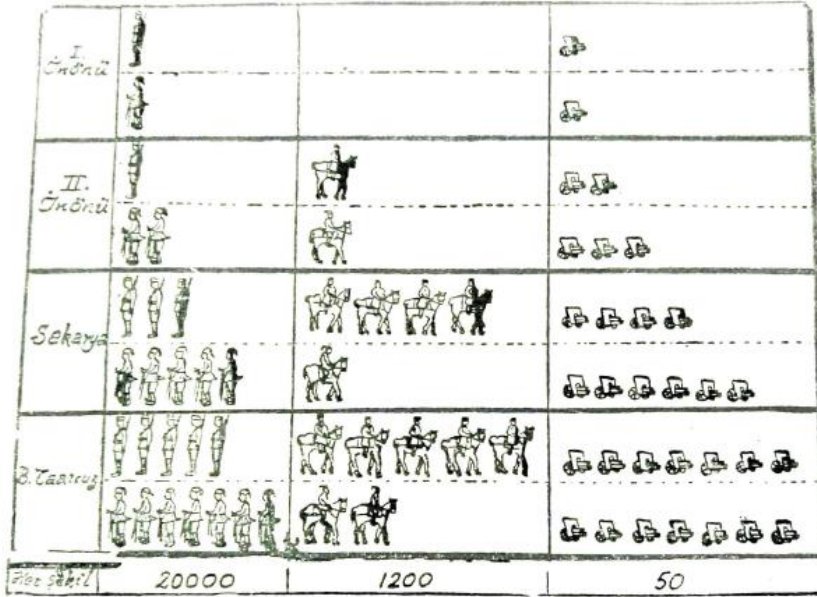
Kullanılan görsellerdeki durum incelendiğinde, en fazla fotoğrafların yer tuttuğu görülmüştür. Özellikle Atatürk ön planda olmak üzere Milli Mücadele dönemi kişilerine ait portreler kullanılmıştır. Ayrıca kullanılan resimler olay ve olgularla tutarlı, dönemin ruhunu yansıtacak nitelikte özellikler taşımaktadır. Özellikle 1936, 1948, 1965, 1990, 1993, 1999, 2005 yılı ders kitaplarında halkın mücadelesinin ve desteğinin varlığını temsil eden görsellere yer verilmesi dikkat çekicidir.²⁸

Görsel öğelerin yıllara göre kitaplarda (Milli Mücadele ünitesinde) yoğunluğuna bakıldığında özellikle 2005'ten sonra büyük bir artışın olduğu dikkat çekmiştir. Bunda yukarıda bahsettiğimiz gibi görselleştirmenin öğrenme için önemli imkanlar sunduğuna ilişkin yeni yaklaşımın etkili olduğu söylenebilir. 2012 ve 2018 yıllarının kitapları, Milli Mücadele ünitesinde en fazla görselin kullanıldığı iki kitabı temsil etmiştir. Bunlardan 2012'de ünite için ayrılan 10 sayfada 19 ayrı görsel yer verilmiştir. 2018 yılında ise 11 sayfa aralığında 16 ayrı görsel yer bulmuştur.

Kitaplar arasında öğrenmeyi kolaylaştırıcı başka şema ve şekillere pek rastlanmamıştır. Belki de tek istisnası, 1963 yılı ders kitabında İstiklal Savaşı'nda iki tarafın kuvvetlerini gösteren (Resim1) basit grafiklerdir. Öğrencilere dönemin askeri şartlarını çocuklar için somut olarak gösterme adına bilgi verici niteliktedir.

²⁸ Kültür Bakanlığı, *İlkokul Kitapları Tarihi VI. Sınıf*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s. 40, 41; Unat, Su, *age.*, s. 189; Niyazi Akşit, Osman Eğilmez, *İlkokul Kitapları Tarihi Sınıf: V*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1965, s. 130; Milli Eğitim Bakanlığı, *İlkokullar İçin Sosyal Bilgiler 5*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 189; Erol Ünal Karabıyık, *İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf*, Üner Yayınları, Ankara, 1993, s. 122; Milli Eğitim Bakanlığı, *İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 5*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1999, s. 46; Kolukısa vd., *age.*, s. 58.

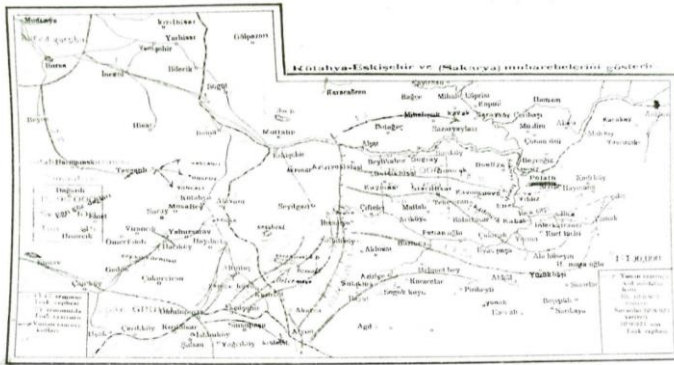
Resim 1: İstiklal Savaşında iki tarafın kuvvetlerini gösteren grafik

Kullanılan Haritaların Pedagojik Açından Durumu

Tarih ders kitaplarında haritaların durumu maalesef arzu edilen düzeyde olmamıştır. Burada incelediğimiz kitaplarda da genel olarak öğrencilerin kolayca anlamasına katkı sağlayacak harita örneği oldukça sınırlıdır. Buna karşın bazı haritalar ise karmaşıklığı ile adeta anlaşılacak üzere konulmuş gibidir. Resim 2’de görüldüğü gibi 1931 yılı ders kitabında yer alan haritanın, oldukça karışık topografik bilgilerden oluştuğu görülmektedir. Bir haritayı anlamlı hale getirmede sadeliğin ön planda tutulması göz önüne alındığında aynı anda çok fazla veri işlenen bu haritaların anlamayı zorlaştırdığı düşünülmektedir.

Resim 2: Kütahya Eskişehir ve Sakarya muharebelerini gösteren harita

1931 yılı ders kitabı dışında incelenen diğer kitaplarda haritaların genelde, Resim 3'te örnek olarak görüldüğü gibi ilkökul 4. sınıf öğrencisi açısından sade ve anlaşılır olduğunu söylemek zordur.

Resim 3: Sevr Antlaşmasına Göre Osmanlı İmparatorluğu

Haritalar, yeryüzüne ilişkin sembolik anlatımlar içerdiği için, zihinsel açıdan yetişkinler gibi olmayan çocukların kolaylıkla anlayabileceği somutlaştırılmaları içeren haritalara ihtiyaç olduğu ortadadır. Diğer yandan bu sadece ilkökul seviyesinde bir sorun olamayıp, tarih ve coğrafya dersleri için bile genel bir haritalama sorununun olduğundan bahsetmek mümkündür. Ders kitaplarında harita kullanımları üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında tarih konularının öğretiminin gerçekleştirildiği ders kitaplarında kullanılan haritalarda, harita tasarımları aşamasında dikkat edilmesi elzem olan temel özelliklerin çoğu kez görmezden gelindiği, ya da diğer bir deyişle dikkatlice tasarlanmadıklarına yönelik bulguların varlığı dikkat çekicidir.²⁹ Ders kitaplarında harita kullanımının, öğretimi ilgi çekici hale getireceğinden pedagojik açıdan öğrencilerin seviyesine uygun, yakın çevrelerini esas alacak şekilde tasarlanması tavsiye edilmektedir.³⁰ Ayrıca tarih konularının öğrencinin zihninde bir mekâna oturtulması büyük ölçüde harita kullanımı sayesinde gerçekleşebildiğinden, ders kitaplarında harita görsellerine daha çok yer verilmelidir.³¹

Kullanılan Görsellerin Odak Noktaları

Ders kitaplarında görsel bir öge olarak resim ya da fotoğrafların bulunması kadar, bunların nasıl işlendikleri de önemli bir konudur. Türkiye'de 2005 eğitim

²⁹ Kubilay Yazıcı, Gülsün Özdemir, "Ders Kitaplarında Tarih Konularının Öğretiminde Kullanılan Haritaların Temel Özelliklerinin İncelenmesi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 40, 2016, s. 506.

³⁰ Süleyman Darakçı, "Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Harita Kullanımı", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, (4), 2014, s. 29.

³¹ Darakçı, agm., s. 16.

programlarının reformuna kadar bir görsel öğeden bilgi çıkarım amaçlı yararlanmak için herhangi bir tasarımı ders kitaplarında görmek pek mümkün değildir. Bun karşın kullanılan görsellerde bazı mesajları dolaylı da olsa verme imkanı sağlaması yönüyle değerlendirmek mümkündür. Örneğin tarih ders kitaplarında Milli Mücadele ünitesinde kullanılan görsel öğelerde sunulan görsel figürlerin, tarihsel aktörlerin, giyim-kuşam tarzının, duruşun mutlaka bir anlamı vardır. Bu çerçevede incelediğim ders kitaplarında yer alan fotoğrafların odağında kimin/neynin yer aldığına bakmak fikir vericidir. Buna göre Tablo 6 incelendiğinde durum anlaşılacaktır.

Tablo 6: Ders Kitaplarında Kullanılan Fotoğrafların Odağı

Ders Kitapları	İşgaller	M. K. Atatürk	Kurtuluş Savaşı Kahramanları	Atatürk ve Silah Arkadaşları	Hazırlık Dönemi	Halk Desteği	Diğer
1931 Tarih IV	0	1	3	3	0	0	0
1936 Tarih IV	1	3	3	3	2	3	3
1948 Tarih V	2	4	1	2	2	1	1
1954 Tarih V	0	2	0	0	3	0	2
1956 Tarih V	0	4	0	1	3	0	1
1963 Tarih V	0	3	1	0	1	0	1
1965 Tarih V	4	3	1	1	1	1	1
1969 Sosyal Bilgiler 5	0	4	0	1	1	0	0
1972 Sosyal Bilgiler 5	1	5	1	2	1	0	1
1978 Sosyal Bilgiler 5	0	4	0	2	3	1	1
1984 Sosyal Bilgiler 5	1	3	1	2	2	1	3
1990 Sosyal Bilgiler 5	0	5	5	4	3	2	1
1993 Sosyal Bilgiler 5	0	1	2	0	3	1	3
1999 Sosyal Bilgiler 5	0	5	4	4	2	1	2
2001 Sosyal Bilgiler 5	1	1	3	1	3	0	2
2005 Sosyal Bilgiler 4	0	0	1	0	0	1	2
2012 Sosyal Bilgiler 4	2	3	4	1	0	2	1

2018 Sosyal Bilgiler 4	0	4	10	0	0	0	0
Toplam	12	55	40	29	30	14	25

Tablo 6'ya bakıldığında görsellerin odak noktasında Mustafa Kemal Atatürk yer almaktadır. Ayrıca 2005 yılı ve sonrasındaki ders kitaplarında yukarıda belirtilen durum aksine Atatürk'e ait fotoğrafların çok az oluşu da dikkat çekicidir. Bu durum 2005 yılı itibariyle yapılandırıcılığın ilkeleri gereği öğrenmede yakın çevreden hareket etme anlayışından kaynaklandığı, fakat Milli Mücadelenin yalnızca yerel unsurlardan da ibaret olmadığını, ulusal değere sahip kimliklere de gerekli miktarda yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

İçeriğin Öğretimsel Düzeni Bakımından

Bilgi Notları, Okuma Parçaları, Biyografilerin Yapısı ve Özellikleri

Ders kitapları için bilgi notları, okuma parçaları, okuma listeleri ya da starih ders kitaplarında sunulan biyografiler, öğrenmeyi zenginleştirici, tamamlayıcı unsurlardır. Bu çerçevede incelediğimiz ders kitaplarına baktığımızda; 1954, 1956, 1963, 1969, 1972, 1978, 1984, 2018 yılı ders kitaplarında Atatürk biyografisi yer aldığı görülmüştür. 1931 yılı ders kitabında dipnot olarak İsmet ve Kazım Paşaların biyografisine yer verilmiştir. 2018 yılı ders kitabında Kazım Karabekir, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak biyografilerinin yanında Ali Saip Bey, Şahin Bey, Yörük Ali Efe, biyografisine de yer verilmiştir. Biyografilerde konu olarak sade bir anlatımla kısa geçmişe yer verilip, kişilerin Milli Mücadeledeki rolüne değinerek anlatım şekli benimsenmiştir. Ayrıca biyografilere yönelik kişilik özellikleriyle ilgili sorulara yer verilmiştir.

1978 tarihli Sosyal Bilgiler kitabında "Padişahlık Yönetimi Nasıl Kaldırıldı?", 1984 tarihli Sosyal Bilgiler kitabında "Türk Ordusunun İstanbul'a Girişi", 1990 ve 1993 tarihli *Sosyal Bilgiler* kitabında "İstiklal Madalyasının Değeri ve Önemi" isimli ve 2012 ve 2018 tarihli Sosyal Bilgiler kitabında "Şerife Bacı" konulu okuma parçalarına yer verilmiştir.

1931 yılı ders kitabında çok sayıda dip notlara yer verilerek konuların detayları aktarılmak istenmiştir. Ayrıca 2018 tarihli *Sosyal Bilgiler* kitabında konu anlatımı içinde bilgi notları mevcuttur.

Hazırlık Ve Değerlendirme Sorularının Çeşidi ve Düzeyleri

Ders kitaplarında konuya ya da üniteye giriş mahiyetindeki hazırlık sorularının öğrenciyi araştırmaya yönlendirerek, hazır bulunuşluğunu arttırması kadar, konu sonunda yer alan değerlendirme sorularının düzeyi, öğrencinin üst düzey becerilere göre bir öğrenim süreci yaşaması için son derece gereklidir. İncelediğimiz ders kitaplarına göre hazırlık ve değerlendirme sorularının düzeyleri Tablo 7 ve Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo7. Ders Kitaplarında Yer Alan Hazırlık Sorularının Taksonomisi

Ders Kitapları	Hazırlık Soruları						
	Bilgi	Kavrama	Uygulama	Analiz	Sentez	Değerlendirme	Toplam
1931 Tarih IV	--	--	--	--	--	--	--
1936 Tarih IV	--	--	--	--	--	--	--
1948 Tarih V	--	--	--	--	--	--	--
1954 Tarih V	8	--	--	--	--	--	8
1956 Tarih V	3	1	--	--	--	--	4
1963 Tarih V	--	--	--	--	--	--	--
1965 Tarih V	--	--	--	--	--	--	--
1969 Sos. Bil. 5	--	--	--	--	--	--	--
1972 Sos. Bil. 5	10	3	1	--	1	--	15
1978 Sos. Bil. 5	6	--	--	--	--	--	6
1984 Sos. Bil. 5	2	2	--	1	--	--	5
1990 Sos. Bil. 5	6	1	--	1	--	--	8
1993 Sos. Bil. 5	9	--	--	--	--	--	9
1999 Sos. Bil. 5	3	--	--	--	--	--	3
2001 Sos. Bil. 5	3	--	1	--	--	--	4
2005 Sos. Bil. 4	8	7	--	3	--	--	18
2012 Sos. Bil. 4	--	1	--	--	--	--	1
2018 Sos. Bil. 4	1	--	--	--	1	--	2

Tablo 7’de görüldüğü üzere, ders kitapları için son derece önemli olan hazırlık çalışmaları bağlamında hazırlık soruları, 1931, 1936, 1948, 1963, 1965 ve 1969 kitaplarında hiç yer bulmamıştır. 1956, 1972, 1984, 1990, 2001, 2005, 2012 ve 2018 yılı ders kitaplarında bilgi sorusu dışında, öğrencilerin konuya bir tahmin ya da yorumla giriş yapabileceği sorulara yer verildiği görülmüştür. Örneğin 2012 yılı İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 ders kitabında ‘Atatürk’ün başarılı

*bir asker ve devlet adamı olmasında hangi özellikleri rol oynamış olabilir?*³² sorusu tahmin geliştirmeye yönelik olduğu düşünülebilir. Bir başka örnekte 1984 yılı İlkokul Sosyal Bilgiler 5 ders kitabında *“Bir milletin vatani paylaşılabilir mi?”*³³ sorusu yorumlamaya yönelik bir sorudur.

Tablo 8: Ders Kitaplarında Yer Alan Değerlendirme Sorularının Taksonomisi

Ders Kitapları	Değerlendirme Soruları						Toplam
	Bilgi	Kavrama	Uygulama	Analiz	Sentez	Değerlendirme	
1931 Tarih IV	--	--	--	--	--	--	--
1936 Tarih IV	24	8	--	3	--	--	35
1948 Tarih V	15	4	--	2	--	--	21
1954 Tarih V	22	6	--	--	--	--	28
1956 Tarih V	24	1	--	2	--	--	27
1963 Tarih V	16	6	--	6	--	--	28
1965 Tarih V	12	4	--	1	--	--	17
1969 Sosyal Bilgiler 5	--	--	--	--	--	--	--
1972 Sosyal Bilgiler 5	10	8	--	3	--	--	21
1978 Sosyal Bilgiler 5	18	1	--	1	--	--	20
1984 Sosyal Bilgiler 5	--	1	--	1	--	--	2
1990 Sosyal Bilgiler 5	9	5	--	--	--	--	14
1993 Sosyal Bilgiler 5	9	3	--	--	--	--	12
1999 Sosyal Bilgiler 5	--	--	--	--	--	--	--
2001 Sosyal Bilgiler 5	--	--	--	--	--	--	--
2005 Sosyal Bilgiler 4	16	6	2	--	--	--	24
2012 Sosyal Bilgiler 4	10	15	--	1	--	--	26
2018 Sosyal Bilgiler 4	11	18	--	1	1	--	31

³² Sami Tüysüz, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 Ders ve Öğrenci Çalışma Kitabı 1. Kitap*, Tuna Matbaacılık, Ankara, 2012, s. 52.

³³ Ferruh Sanır, Tarık Asal, Niyazi Akşit, *İlkokul Sosyal Bilgiler 5 (On Birinci Basım)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1984, s. 90.

Kitaplara genel olarak bakıldığında 2005 yılından önceki ders kitaplarında sorulara hazırlık ve değerlendirme Şeklinde verilmiş olup sorular daha çok öğrencilerin bilgisini ölçmeye yönelik, bilgi ve kavrama düzeyindedir. 2005 yılından sonraki kitaplarda ise, konu anlatımı sırasında, görseller ve hikâyelere yönelik sorulara yer verilmiştir. Bu sorular öğrenciyi düŐündürmeye, kendi fikrini söylemeye, okuduklarından çıkarımda bulunmasını sağlamaya yönelik sorulardır. Bu durum, 2005 yılından sonra hazırlanan kitapların yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının etkisiyle hazırlanmış olabileceğinin göstergesi olarak kabul görebilir. Yapılandırmacı ğrenme yaklaşımı gereği tarih ğretiminde benimsenen aktif öğrenme anlayıŐının, öğrenmede öğrencinin tarihi yorumlama, tarihi yaŐanıldıęı döneme göre değerlendirme becerisini geliştirmeye yönelik olduğu düşünülebilir.

Ders Kitaplarında Millî Mücadele’de Atatürk’n Yeri

Ders kitaplarında Milli Mücadele’de Atatürk’ün yeri incelendiğinde tüm kitaplarda olay ve olguların Mustafa Kemal Atatürk’ün etrafında Őekillendirilerek inşa edildiği görülmüştür. Buna ilişkin pek çok örnek vardır. Örneğin 1990 tarihli *Sosyal Bilgiler* 5 ders kitabında, Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanabilmesi için mutlak suretle bir öndere ihtiyaç olduğu Şu Şekilde ifade edilmiştir:³⁴

Anadolu’nun düŐmanlar tarafından paylaŐılmak istenmesi Türk milletinin tepkisine yol açtı. Türk milleti vatanının elinden alınmasına göz yumamazdı. Gerçi yokluk ve yoksulluk içindeydi. Fakat yurdunu savunacak bunun için sonuna kadar savaŐacaktı. Bu amaçla ilk önce düŐmana karşı milli cemiyetler kuruldu. Halk kendi gücü ile haklarını savunmaya düşmanla mücadeleye baŐladı. Vatanı kurtarmak ve bağımsız yaŐamak duygusuyla Kuva-yi Milliye adı verilen birlikler oluŐturuldu. Ancak bu birlikler dağınıktı. Birbirleriyle gücü birliği yapamıyor, bir merkezden ynetilemiyordu. Yurdu bu Şekilde kurtarmak zordu. Onun için vatanını, milletini seven herkesin el birliği yapması zorunluydu. nce milli birlik sağlanmalı, düŐmanın karŐısına gcl ıkılmalıydı. Bunu sağlamak için Türk milletinin bir öndere ihtiyaı vardı. O nder Türk milletinin Çanakale Zaferi’nden tanıdığı Mustafa Kemal Paşa’ydı.

2012 tarihli *Sosyal Bilgiler* 4 ders kitabına bakıldığında Şu ifadelere rastlanmıştır:

Vatanımızın kurtuluŐu baŐta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Fevzi akmak, İsmet İnönü, Kazım Karabekir gibi Türk büyüklerinin eseridir. Bu nedenle onları ve tarihimizin baŐlangıcından itibaren milletimize hizmet etmiş, yol göstermiŐ olan bütün büyüklerimize sayęı gösteririz”, “Atatürk bütün

³⁴ Milli Eğitim Bakanlığı, *age.*, s. 31.

kahramanlarımızın sembolü olmuş bir Türk büyüğüdür. Milletimiz onun adına şiirler, romanlar, piyesler yazmış, türküler söylemiştir.³⁵

Millî Mücadele'ye Halk Desteği

Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasında halk desteğinin varlığı, kuşkusuz yadsınamaz bir gerçektir. Bu sebeple ders kitaplarının içeriğinde buna değinilmesi beklenir. İncelmemiz neticesinde bazı ders kitaplarında halkın desteğini ifade eden kısımlar tespit edilmiştir. Örneğin 1936 tarihli *Tarih IV* ders kitabında “*Ordu arkasında ordumuza kağnıları ile sırtlarıyla erzak ve cephane yetiştiren kadınlarımız da erkeklerden hiç geri kalmadı*”³⁶ denmiştir. 1978 tarihli *Sosyal Bilgiler IV* ders kitabında “*Kadın erkek bütün millet bu savaşa katıldı. Bu uğurda malını, kanını, canını seve seve harcadı*”³⁷ cümlesi yer almıştır. 1984 tarihli *Sosyal Bilgiler 5* ders kitabında, “*Halk silaha sarıldı ve dağlara çıktı. Her yerde yurdun her karış toprağının savunulması için ant içildi. Bu büyük ant yerine gelecektir*”³⁸ bilgisi yer almıştır. Aynı kitabın Sakarya Savaşı sonrası hazırlıklarına dair bölümünde şöyle denmiştir:³⁹

“Yine kağnılar, yine kundaktaki çocuğunu bağrına basan analar, beli bükülmüş ihtiyarlar, kadınlar, çocuklar Anadolu'nun tozlu yollarına döküldü. Yine top mermileri, silahlar, cephane sandıkları taşındı, ambarlarda yiyecekler biriktirildi. Anadolu insanı sırtındaki son gömleğini, kilerindeki son yiyeceğini seve seve ordusuna bağışlıyordu. Analar çocukların kundaklarıyla top mermilerini sarıyor, yağmurda ıslanmaktan koruyordu. Bu bir ölüm kalım savaşıydı. Ölmek vardı fakat dönmek yoktu. Silahlar, cephaneler fabrikalarda yapılmıyordu. Çoğu düşman elindeki İstanbul'dan kaçınılıyordu. Bunlar, Türk denizcilerinin canları pahasına Anadolu kıyılarına çıkarılıyordu.”

1990 ve 1999 tarihli *Sosyal Bilgiler 5* ders kitabında,

“bu ölüm kalım savaşının kazanılmasında Türk Milleti hep ordusunun yanında oldu. Yediden yetmişe herkes elinden gelen yardımı yaptı. Analar kucaklarında bebekleriyle cepheye mermi taşıdı. Bin bir güçlkle kazanılan bu büyük ve kutsal zafer Anadolu'nun sonsuza kadar Türk vatani olarak kalacağını gösterdi.”⁴⁰

³⁵ Tüysüz, *age.*, s. 60.

³⁶ Kültür Bakanlığı, *age.*, s. 45.

³⁷ Rakım Çalalapa, *Sosyal Bilgiler İlkokul 5*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1978, s. 232.

³⁸ Sanır, Asal, Akşit, *age.*, s. 91.

³⁹ Sanır vd., *age.*, s. 103.

⁴⁰ Milli Eğitim Bakanlığı, *age.*, s. 189.

Milli Eğitim Bakanlığı, *age.*, s. 46.

1993 tarihli *Sosyal Bilgiler 5* ders kitabında, “*Türk milleti bu savaşlar süresince hep ordusunun yanında oldu. Kadını erkeği yediden yetmişe herkes elinden geleni yaptı. Bütün dünyaya Anadolu’nun Türk vatani olarak sonsuza kadar kalacağını gösterdi.*”⁴¹

2001 tarihli *Sosyal Bilgiler 5* ders kitabında, “*Sakarya Savaşı’nda Türk milleti eŐsiz bir dayanıŐma örneği ile ordusuna destek oldu. Türk milleti bu savaşlar süresince hep ordusunun yanında oldu. Kadını erkeği yediden yetmişe herkes elinden geleni yaptı.*”⁴²

Yukarıda verilen örneklerin yanında incelenen kitapların 2005 yılı sonrasındakilerde, halkın içinden karakterlerin de milli mücadeledeki rollerine yer verilerek, halk desteği ifade edilmek istenmiştir.

Sonuç

Cumhuriyet’ten günümüze ilkokul *Tarih* ve *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarında Milli Mücadele döneminin nasıl yer bulduğunu anlamak amacıyla 1931’den 2018’e kadar on sekiz ders kitabı incelenmiştir. Bu kapsamda kitaplarda genellikle Milli Mücadele ana hatlarıyla hazırlık ve savaş dönemi olmak üzere iki bölümde ele alınmiŐtir. Hazırlık dönemi 1. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti’nin durumu, Atatürk’un Samsun’a çıkıŐı ve kongreleri kapsar. Savaş döneminde Doğu, Güney ve Batı Cephelerinde yapılan savaşlar ve yaŐanılan olaylar ele alınmiŐtir.

İncelenen kitaplardan en ayrıntılı bilgilere 1931 tarihli ders kitabında yer verilmiştir. Bunun ilkokul 4. Sınıf ogrencisinin zihinsel gelişimi açısından uygun olduğunu söylemek zordur. Ancak Milli Mucadenenin hemen sonrasında okutulan tarih ders kitaplarında konuya bu kadar geniş yer verilmesi, elbette ki yeni devletin yetiŐtirmeye çalıŐtıęı vatandaş tipi ve ideolojisiyle yakından ilgili görülebilir. Buna karşın bu dönemde Tarih dersi için ayrılan 2 saatlik ders saati duŐunuldugunde konuya ayrılan sayfa sayısı çok fazla, konu için verilen bilgilerin çok ayrıntılı, resimler ve haritaların da ogrencilerin ilgisini çekmekten uzak olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet döneminde okutulan ilkokul Tarih ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Milli Mücadele dönemi sunulurken, 2005 yılına kadar milli kahraman olarak genelde baŐta Atatürk olmak üzere, İsmet İnonu, Fevzi akmak ve bazen de Kazım Karabekir yer bulmuştur. Milli mücadelede yararlılık gostermiŐ halk içinden karakterlere 2005’e kadar yer verilmemiŐtir. Bu durum 2005 yılında deęiŐmiŐtir. Bu tarihlerde öne çıkan yapılandırmacı ogrenme yaklaşımının etkisiyle düzenlenen ogretim programlarında görülen “ogrenmede yakından uzağa” ilkesinin bir yansımasıyla Milli Mücadeledeki yerel

⁴¹ Karabıyık, *age.*, s. 136

⁴² Erol ünal Karabıyık, Figen Tiryaki, *İlkogretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*, uner Yayınları, Ankara, 2001, s. 29.

kahramanlara da yer verilmeye başlanmıştır. Ayrıca halkın içinden karakterlerin ders kitaplarındaki varlığı, yerel tarihi öğretmek kaygısının da bir göstergesidir. Diğer yandan ders kitaplarında yer verilen milli kahramanlar zaman zaman değişmeler olsa da bunun ana hatlarıyla dönemin iktidarının siyasi tercihlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Özellikle Fevzi Çakmak ve Kazım Karabekir Paşaların bazı ders kitaplarında yer verilmemesi, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki siyasi çekişmelerin yansıması olduğu düşünülmektedir.

İncelenen ders kitapların genelinde Milli Mücadele konusunun daha öncesinde herhangi tarihsel bir akış olmaksızın birden bire sunulması yüzünden, öğrencide tarihsel karmaşaya yol açtığı söylenebilir. Bunun dışında genelde (2005 öncesi) konuların katı kronolojik bir tarih öğretimine göre düzenlenmesi sebebiyle çok fazla ayrıntıya yer verilmesi öğrencinin seviyesini aşabilmektedir. Yine 2018 yılı ders kitabı hariç, diğer ders kitaplarında hikâyeleştirme ya da canlandırma imkânlarına yer verilmediği gözlenmektedir. Bu durumun, ilkökul öğrencilerinin Tarih ve Sosyal Bilgiler derslerinde Milli Mücadele konusuna pek ilgi duymamalarına yol açtığı düşünülmektedir. Bu bağlamda 2018 tarihli *Sosyal Bilgiler 4* ders kitabının, çocukların ilgisini çeken biyografi ve hikâyelere yer vermesi yönüyle, öğrenciler açısından ilgi çekici bir kitap olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan 2005 yılı ders kitaplarında yapılandırmacı öğrenme yaklaşıma göre öğrencilerin bilgiye kendilerinin erişmeleri istendiği için bu ders kitapları bilgi yönünden oldukça sığ kalmıştır. Nitekim bu durumun fark edilmesi ve telafî edilmesi amacıyla sonraki yıllardaki kitaplarda değişime gidilmiştir.

Genel hatları ile 1931 yılından 2005 yılına kadar ilkökul ders kitaplarında Milli Mücadele dönemi, gerek sayfa yoğunluğu, gerek konuların ayrıntısı, gerek yıl (tarih), tarihsel zaman ifadesi yoğunluğu bakımından azalmıştır. Bunda 2005'ten itibaren yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı çerçevesinde öğrenci merkezli bir eğitim-öğretim planlamasının etkili olduğu düşünülmektedir. Bu tarihten itibaren yerel kahramanların yer bulması ise, gerek yerel tarihten yararlanmak gerekse Milli Mücadelenin tüm millete şamil bir hareket olarak sunulma gereğinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- AKIN Himmet, ULUÇAY M. Çağatay (1963) *İlkokul Kitapları Tarih Sınıf V*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- AKSAN Halit, SARMAT Bürüz (1956) *İlkokullar İçin Aktif Metoda Göre Uygulanmış Tarih Sınıf 5*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- AKŞİT Niyazi, EĞİLMEZ Osman (1965) *İlkokul Kitapları Tarih Sınıf V*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- AKŞİT Niyazi, GÜNDEN Hayri (1972) *İlkokullar için sosyal bilgiler V*, Ders Kitapları Anonim Şirketi, İstanbul.
- BAŞ Türker ve AKTURAN Ulun (2017) *Nitel araştırma yöntemleri: nivo 7.0 ile nitel veri analizi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- BOYKOY Seher (2011) Türkiye’de 1939-1945 Yıllarında Tarih Öğretim Programları ve Tarih Ders Kitaplarının İncelenmesi, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 21, s. 157-181.
- COPEAUX Etienne (1998) *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ÇALAPALA Rakım (1978) *Sosyal Bilgiler İlkokul 5*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- ÇELİK Hilal, EKŞİ Halil (2008) Söylem Analizi, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 27, Sayı 27, 2008, s. 99-117.
- DARAKÇI Süleyman (2014) Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Harita Kullanımı, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, s. 15-31.
- DOĞAN Necmettin (2011) Osmanlı’dan Cumhuriyete Ders Kitaplarında Devlet Kavramının İktidar-Eğitim İlişkisi Açısından İncelenmesi, *KUYEB*, Cilt: 11, Sayı: 4, s. 2069-2090.
- ENGİN Vahdettin (2000) “İlkokullarda Tarih Müfredatı Meşrutiyetten Günümüze Kısa Bir Tarihçe”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (3), s. 283-298.
- ERDAL YILDIRIM Erinç (2014) *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim: Tarih Tnlayışında Süreklilik ve Değişimler*, ODTÜ Yayıncılık.
- ERDOĞAN Musa (1969) *Sosyal Bilgiler Sınıf 5*, İstiklal Matbaası, İzmir.
- ERSANLI Büşra (1994) *İktidar ve Tarih*, Afa Yayınları, İstanbul.
- GÜRBÜZ Sait ve ŞAHİN Faruk (2018) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe, Yöntem, Analiz*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- İNAL Ali Ekrem, ÇALAPALA Rakım (1954) *Tarih İlkokul 5*, Atlas Yayınevi, İstanbul.
- ULUSOY Kadir, ERKUŞ Bahattin (2015) Sosyal Bilgiler Dördüncü Sınıf Ders Programındaki Tarih Konuları ile İlgili Kavramlara İlişkin Öğrenci Algıları’, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 2015, Sayı: 5, s. 147-158
- KARABIYIK Erol Ünal (1993) *İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf*, Üner Yayınları, Ankara.
- KARABIYIK Erol Ünal, TİRYAKİ Figen (2001) *İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*, Üner Yayınları, Ankara.
- KOLUKISA Enver Aydın, ORUÇ Şahin, AKBABA Bülent, DÜNDAR Hakan (2005) *İlköğretim sosyal bilgiler 4 ders kitabı*, A Yayınları, Ankara

- KOÇAK Yurdal (1999) *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Millî Mücadele Dönemi'nin Öğretimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÜLTÜR BAKANLIĞI (1936) *İlkokul Kitapları Tarih IV. Sınıf*, Devlet Basımevi, İstanbul.
- MAARİF VEKÂLETİ (1930) *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, Milli Matbaa, İstanbul.
- MAARİF VEKÂLETİ (1931) *Tarih IV*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI (1990) *İlkokullar İçin Sosyal Bilgiler 5*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI (1999) *İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 5*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ÖZKAN Mehmet (2008) *1924, 1926, 1936, 1948 İlkokul Programlarına Göre Hazırlanmış Ders Kitaplarında Tarih Konuları Ve Öğretimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PAMUK Akif (2014) *Kimlik ve tarih / kimliğin inşasında tarihin kullanımı*, Yeni İnsan Yayınları, İstanbul.
- SAFRAN Mustafa (2008) "Türkiye'de Tarih ve Tarih Eğitimi", *21. yüzyılda kimlik, vatandaşlık ve tarih eğitimi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- SANIR Ferruh, ASAL Tarık, AKŞİT Niyazi (1984) *İlkokul Sosyal Bilgiler 5*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ŞENGÜL Tuba (2007) *Siyasi Düşünce Akımları ve Tarih Ders Programlarındaki Düşünsel Değişim (1908–1930)*, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Yıl: Cilt: 40, Sayı: 1, s.63-97.
- ŞİMŞEK Ahmet (2000) *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Hikâye Anlatım Yönteminin (Storytelling) Kullanımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞİMŞEK Ahmet (2006) *İlköğretim Öğrencilerinde Tarihsel Zaman Kavramının Gelişimi ve Öğretimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ŞİMŞEK Ahmet (2008) *Tarih Derslerinde Bütünsel Öğrenme: Gestaltçı Yaklaşımdan Holistik Yaklaşım Bir Bakış Denemesi*, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, s.1-16.
- ŞİMŞEK Ahmet, ALASLAN Funda (Ocak – Şubat 2014) "Milliyetçi Tarihten Milli Tarihe, Çatışmacı Eğitimden Barışçı Eğitime Doğru Türkiye'de Tarih Ders Kitapları", *Uluslararası Akademik Bakış Dergisi*, (40).
- ŞİMŞEK Ahmet (Ed.) (2017) *Türkiye'de tarih eğitimi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- ŞİMŞEK Ahmet (Ed.) (2019) *Tarih ders kitaplarında imajlar: Devletler, halklar, kişiler*, PegemA Yayınları, Ankara.

- TAŞKIN Ayşe (2016) Cumhuriyet Dönemi İlkokul Tarih/Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihinin Öğretimi, *Kastamonu Eğitim Dergisi* 25(4), s. 1533-1548.
- TÜYSÜZ Sami (2012) *İlköğretim sosyal bilgiler 4 ders ve öğrenci çalışma kitabı birinci kitap*, Tuna Matbaacılık, Ankara.
- ULUSOY Kadir (2009) Lise Öğrencilerinin Tarih Dersinin İşlenişi İle İlgili Düşünceleri (Ankara Örneği), *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, s. 417-434.
- TÜYSÜZ Sami (2018) *İlkokul sosyal bilgiler 4 ders kitabı*, Tuna Matbaacılık, Ankara.
- UNAT Faik Reşit ve SU Kâmil (1948) *İlkokul kitapları tarih V. sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ÜSTEL Füsun (2016) *Makbul vatandaş'ın peşinde, II. meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YAZICI Kubilay, ÖZDEMİR Gülsün (2016) Ders Kitaplarında Tarih Konularının Öğretiminde Kullanılan Haritaların Temel Özelliklerinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 40, s. 506-520.
- YILDIRIM Ali, ŞİMŞEK Hasan (2016) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- YILDIRIM Tercan (2016) *Tarih ders kitaplarında kimlik söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.